

NEMANŽELSKÉ DĚTI V PROSTĚJOVĚ V DRUHÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ^[1]

Illegitimate Children in the Second Half of 19th Century

Michaela Gežová

Abstract: The paper focuses on the development of illegitimate births in Prostějov during the second half of the 19th century and explores its potential connection to the growth of the local garment industry. The study aims to determine whether, and to what extent, the specific character of the industry, primarily based on home-based production, has influenced the illegitimacy rate. The analysis is based on 17 Roman Catholic parish registers of births kept by the Holy Cross parish in Prostějov and combines quantitative and qualitative approaches. The research primarily examines the frequency of illegitimate births and the presence of fathers in the records. At the same time, particular attention is paid to the periods 1880–1889 and 1900–1909, focusing on the socio-professional background of the parents and the development of subsequent legitimations. The results indicate that the proportion of illegitimate births in Prostějov was higher than the national average for most of the observed period, with parents often coming from the garment and textile working class. The study also suggests that a higher concentration of working-class residents in the town may have indirectly contributed to increased illegitimacy. In conclusion, the study highlights the need for further research, particularly into the town's occupational structure and marriage patterns.

Historická demografie, 2026, 50:1, 23–60

DOI: 10.21104/HD.2026.1.02

Keywords: illegitimate children, birth records, the garment industry, Prostějov, 19th century

Contact: Bc. Michaela Gežová, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Pátkova 2137/5, 182 00 Praha 8, migezova@seznam.cz

Úvod

Demografický vývoj není v rámci jednoho státu či oblasti jednotný – ovlivňuje jej celá řada faktorů, jako je geografická poloha, náboženská a etnická skladba obyvatelstva nebo charakter místního hospodářství. Dosavadní historicko-demografické výzkumy ilegitimity druhé poloviny 19. století se převážně zaměřovaly na venkovské oblasti (Chadimová, 2016; Jirásková, 2012; Kalousková, 2006) a území s převahou německého obyvatelstva (Dušková, 2000; Vaňková, 2006). Cílem této

[1] Článek vychází z bakalářské práce: Gežová, M. 2025. *Nemanželské děti v Prostějově v 2. polovině 19. století*. Praha: FHS UK, Katedra historických věd (vedoucí práce Mgr. Markéta Pražáková Seligová, Ph.D.).

studie je rozšířit poznání o tom, jaký vliv mohla mít na míru ilegality specifická domácí oděvní výroba rozšířená v Prostějově, a tím obohatit naše chápání populačního vývoje v českých zemích v dlouhém 19. století.

Prostějov v druhé polovině 19. století zaujímal v rámci průmyslového vývoje českých zemí poměrně specifické postavení. Na rozdíl od řady jiných průmyslových oblastí zde ve sledované době nedošlo ani k úplnému přechodu na strojní výrobu, ani k úpadku způsobenému nedostatečným odbytem. Regiony s rozšířenou plátenickou výrobou se totiž v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století často potýkaly s vleklou odbytovou krizí. V Prostějově nicméně sehrála klíčovou roli vrstva židovských obchodníků, která v okolí rozvinula rozsáhlou oděvní výrobu. Díky tomu nebyli zdejší domácí dělníci nuceni přesouvat se do továren, ale pouze svou práci přizpůsobili novým podmínkám, tedy naučili se šít.

Rozšíření průmyslu mělo tehdy na rození nemanželských dětí obvykle dvojitý vliv. V některých oblastech vedlo k oddálení vstupu do manželství a k vyššímu podílu osob, které zůstaly nesezdané po celý život (tzv. definitivnímu celibátu), což přispívalo k nárůstu nemanželských počtů. Jinde naopak průmyslový rozvoj snižoval věk při vstupu do manželství a zvyšoval počet uzavíraných sňatků, čímž míru ilegality snižoval. První možnost byla typická pro textilní oblasti s výrazným zapojením žen do tovární výroby, kde kvůli nejisté ekonomické situaci a chybějícímu společenskému tlaku mladé ženy sňatek často odkládaly, nebo se vůbec neprovádaly. Druhá možnost se spíše objevovala v oblastech s převažujícím těžkým či strojírenským průmyslem, kde stabilní příjem mužů umožňoval zakládání rodin a ženy se tak více věnovaly domácnosti.

Z toho vyvstává otázka, jestli a případně jakým způsobem mohl míru ilegality ovlivňovat Prostějov se svou domácí oděvní výrobou. Předpoklad je takový, že podíl nemanželských dětí zde mohl být vyšší oproti celozemským hodnotám. Oděvní výrobu často zajišťovaly ženy – švadleny a šičky, jejichž nutný příjem a vysoké pracovní vytížení mohlo přispívat k vyšší míře rození dětí mimo manželství, a podstatné také je, že se ve městě nacházela vysoká koncentrace řemeslníků a dělníků, jejichž životní podmínky nebyly vždy příznivé. I proto lze předpokládat, že zvýšený podíl nemanželských narození se vyskytoval právě mezi oděvními pracovníky, kteří tvořili významnou část prostějovského pracovního trhu.

Výzkum je založen na studiu matrik narozených ve farnosti sv. Kříže v Prostějově v letech 1850–1909. Analýza se ve sledovaném období zaměřuje na problém a) vývoje podílu nemanželsky narozených, b) uvádění otců v matričním zápisu, které úzce souvisí s otázkou přihlašování se k otcovství, dále c) na otázku úrovně dodatečné legitimace a d) úrovně mrtvorozenosti nemanželsky narozených. Ve dvou desetiletých časových sondách (1880–1889 a 1900–1909) se podrobněji zaměřím na otázku časového odstupu mezi narozením nemanželského dítěte a jeho následnou legitimací sňatkem rodičů, pokud k němu došlo. Pozornost rovněž

věnuji rozboru socioprofesionálního původu, resp. příslušnosti rodičů nemanželsky narozených dětí.

V českém prostředí do konce 20. století nebylo mnoho prací, jež by se vývojem ilegitivity zabývaly do hloubky. Data o mimomanželské plodnosti například obsahuje rozsáhlá studie obyvatelstva Ludmily Kárníkové (1965), která svým popisem sociálně ekonomického vývoje českých zemí od druhé poloviny 18. století do první světové války přibližuje představu o proměnách rodiny a s ní i míry ilegitivity. Prvním historicko-demografickým příspěvkem, který se podrobněji zaměřil na ilegimitu, je souhrnná studie Pavly Horské (1980), v níž autorka shrnuje dosavadní poznatky o výzkumu nemanželské plodnosti a zdůrazňuje potřebu věnovat této problematice větší pozornost. Rámcově se o nemanželských dětech také zmiňují další monografické publikace (Fialová a kol., 1998; Lenderová, 2016; Dvořáčková-Malá a kol., 2019; Lenderová a kol., 2021). Problematiku ilegitivity podrobněji rozebírá Daniela Tinková (Tinková, 2003), která se zaměřuje na legislativní hledisko, kdy zkoumá postavení svobodných matek a nemanželských dětí v souvislosti s proměnami myšlení a právních předpisů v období osvícenství. Vývojem ilegitivity se podrobně zabývá také Ludmila Fialová (2007), která ve své demografické studii sleduje podíl nemanželských dětí v českých zemích od raného novověku až po současnost. Mnohem početnější je soubor klasických publikací, které vyšly v zahraničí (Laslett – Oosterveen – Smith, 1980; Laslett, 1977; Mitterauer, 1983; Shorter, 1971; Shorter, 1976).

Mezi nejznámější české historicko-demografické výzkumy, které sledují vývoj ilegitivity na konkrétním místě v konkrétním čase, patří studie Alice Velkové (2003), jež zachycuje vývoj ilegitivity ve farnosti Štáhlavy na přelomu 18. a 19. století. Velková v rámci výzkumu sleduje počty nemanželských dětí a dětí, které se sice narodily v manželství, ale zplozeny byly před jeho uzavřením. Mimo jiné věnuje pozornost i společenskému původu matek a možnostem sňatku po narození nemanželského dítěte. Další takovou studii představila Eliška Chadimová (2016) pro obec Polička. Chadimová se v rámci výzkumu zaměřuje na celkovou míru ilegitivity a podrobně analyzuje následné legitimace a společenské postavení rodičů nemanželských dětí. Každopádně studie, jež by se výhradně zabývaly otázkou ilegitivity, jsou v českých zemích ojedinělé. Častěji se proto musíme obracet na odborné práce, jež zachycují celkový demografický vývoj určité lokality a v jejichž rámci je nemanželská plodnost jedním z dílčích ukazatelů (Dušková, 2000; Jirásková, 2012; Vaňková, 2006). Z nich obvykle můžeme čerpat údaje o míře ilegitivity, a například ve studii Věry Kalouskové (2006) nalezneme i informace o následných legitimacích.

Nemanželské děti v českých zemích

Stát a církev regulovaly uzavírání sňatků už ve středověku, ale do 16. a někde i do 17. století ještě nebylo v laickém přístupu k manželství zásadní církevní

stvrzení sňatku, ale veřejný manželský slib, který si před Bohem dávali partneři. Následné zcírkevnění sňatku přineslo větší kontrolu nad obyvateli a mnohdy i jakési ztížení podmínek, které mladý pár musel splňovat, aby mohl sňatek uzavřít. Křesťanská morálka navíc vyžadovala, aby k pohlavnímu styku docházelo pouze po církevním požehnání páru a jediné za účelem rození dětí. Realita se nicméně s těmito cíli značně rozcházela. Ještě v 16. století se nepovažovalo za zásadní problém, pokud mezi světsky sezdanými partnery došlo k pohlavnímu styku před uzavřením církevního sňatku. Nicméně dívka, která otěhotněla a nemohla dosvědčit, že jí byl manželský svazek slíben, byla společensky vnímána jako nepočestná – stejně jako v pozdějším období, kdy církevní sňatek představoval jedinou legitimní formu manželství (Horský – Seligová, 1997: 74).

V 16. a 17. století podíl nemanželských dětí klesl, avšak mimomanželská plodnost byla v českých zemích nadále součástí reprodukčních návyků. Ludmila Fialová (Fialová a kol., 1998: 172) uvádí, že v 18. století se mimo manželství narodila necelá dvacetina z celkového počtu narozených dětí. Jejich podíl se však i tehdy lišil mezi různými oblastmi. Například na Mělnicku bylo procento nelegitimních dětí vyšší u čeledi pracující na vinicích, jelikož měla větší příležitost k intimním stykům. Oproti tomu na Broumovsku na pracující obyvatelstvo dohlíželi zdejší benediktýni, čímž snižovali podíl nemanželských potomků (Fialová a kol., 1998: 172–174). Značný nárůst illegitimity započal ve dvacátých letech 19. století a ve čtyřicátých letech se jednalo až o více než jednu sedminu všech živě narozených dětí (Kárníková, 1965: 127). Toto navýšení je přisuzováno růstu sňatkového věku a počtu osob v definitivním celibátu. Nejvyšší hodnoty dosáhla mimomanželská porodnost v letech 1865 až 1866, kdy se vyšplhala na 16,3 % (Fialová, 2007: 233–234). Podíl začal klesat na počátku sedmdesátých let důsledkem zlepšující se hospodářské situace, navýšením sňatečnosti a začínajícím poklesem celkové porodnosti.

Přestože nemanželské porody nebyly nijak vzácné, svobodné matky a jejich děti se musely vyrovnávat se společenskou degradací a trvalým cejchem, kterým je společnost označila. Z toho důvodu se některé ženy rozhodly těhotenství tajně ukončit potratem. Vyvolané potraty byly v té době trestné jak pro matku, tak pro osobu, jež potrat vykonala. V jiných případech novorozeně mohlo skončit na prahu kostela či fary, avšak objevovaly se i tragičtější konce, jejichž svědectví se dochovala ve smolných knihách. Mnoho takových případů zmiňuje Daniela Tinková (2003). Nejvíce nemanželských dětí bylo odkládáno v pražských městech, kde se jich i nejvíc rodilo. Často se rodily dívkám a ženám ve služebném postavení, jež si sotva vydělaly samy na sebe, a narození dítěte mimo manželství pro ně mohlo skončit vyhozením ze služby. Ve spojení se společenským odmítnutím pak pro matku bylo obtížné se o dítě řádně postarat, a i z tohoto důvodu byla u nemanželských dětí vyšší úmrtnost (Fialová a kol., 1998: 171–174). Historické statistiky ukazují, že v českých zemích zemřela přibližně čtvrtina všech dětí do jednoho roku věku, přičemž desetina nepřežila ani první měsíc života. U nemanželských

dětí však byla kojenecká úmrtnost až o polovinu vyšší (Kárníková, 1965: 130). Nemanželské děti byly údajně lépe přijímány v průmyslových oblastech, zejména tam, kde dříve převažovala domácí výroba než v zaostalejších, zemědělsky orientovaných regionech. Reprodukční proces zde nebyl tak „striktně vtěsnáván do rodiny“ (Horská, 1971: 269), což se projevovalo i tím, že zde nebyl tak výrazný rozdíl v úmrtnosti mezi manželskými a nemanželskými dětmi.

Situace se mírně zlepšila v době osvícenství, když si příslušné úřady uvědomily, že čím více bude společnost trestat a ostrakizovat svobodné matky i jejich nemanželské děti, tím větší bude šance, že se matka rozhodne těhotenství tajně ukončit, nebo po porodu dítě usmrtit. Například dvorský dekret Josefa II. z 16. srpna 1783 měl z listin veřejných služeb a řemeslných spolků odstranit argumentaci, že člověk, který se narodil mimo manželství je „bezectný“ (Tinková, 2003: 146). Nařízení Českého gubernia zase po úřadech a duchovních požadovalo, aby „poddané upozorňovali na tresty ustanovené za zabití dítěte, ale také aby je poučovali o zákonné ochranné neprovdaných matek“ (Tinková, 2003: 148). Další snahou státu bylo založení nalezinců a porodnic. Ty svobodným matkám a jejich potomkům měly pomoci v náročné životní situaci, a tím snížit dosavadní množství infanticid. První špitál spojený s nalezincem, jenž měl poskytnout pomoc svobodným rodičkám, byl otevřen roku 1765 v Praze v Soukenické ulici na příkaz Marie Terezie (Lenderová – Rýdl, 2006: 280). Od roku 1789 se svobodné ženy mohly uchýlovat do první veřejné porodnice v Praze, jež se nacházela při kostele u sv. Apolináře. V Brně nalézaly svobodné matky útočiště v nemocnici u sv. Anny, jež už od svého založení v roce 1784 zahrnovala porodnici, nalezince, sirotčinec a například i blázinec (Lenderová, 2020: 99). Ve stejném období měly svobodné matky možnost anonymně porodit a případně dítě odložit také v Olomouci. S touto praxí se běžně setkáváme u českého i německého obyvatelstva do dvacátých let 19. století (Fialová a kol., 1998: 172). Podle Tinkové (Tinková, 2003: 170) však nalezince ani v první polovině 19. století nesnižovaly množství infanticid, a navíc samotné instituce se potýkaly s vysokou úmrtností. Pokračující zvýšenou úmrtnost nemanželských dětí potvrzuje i Kárníková, která uvádí, že ještě v padesátých letech 19. století na Moravě na 1000 živě narozených zemřelo 232 manželských a 347 nemanželských dětí. V sedmdesátých letech pak šlo o 241 zemřelých manželských a 361 nemanželských dětí na 1000 živě narozených daného sociálního statutu (Kárníková, 1965: 130).

Demografický a hospodářský vývoj Prostějova

Populační vývoj

Jak vyplývá z dobových statistik, na počátku sledovaného období žilo v Prostějově 11 396 osob. Další údaje o počtu obyvatel lze čerpat z pravidelně prováděných sčítání obyvatel. Přestože se pravidelný desetiletý odstup mezi jednotlivými cenzy ustálil až počínaje rokem 1880, sledováním početního nárůstu obyvatel mezi

jednotlivými sčítáními si můžeme udělat představu o tempu a celkové dynamice populačního růstu Prostějova. Tabulka 1 i přes nesterjné dlouhé časové úseky mezi jednotlivými údaji o počtu obyvatel názorně ukazuje, že velmi dynamický nárůst obyvatel zažíval Prostějov zejména v šedesátých letech a pak po roce 1890.

TABULKA 1. POČET OBYVATEL PROSTĚJOVA V LETECH 1850–1910

TABLE 1. POPULATION IN THE CITY OF PROSTĚJOV IN 1850–1910

Rok	Počet obyvatel	Nárůst obyvatel	% nárůst
1850/51	11396	–	–
1857	12542	1146	10,1
1869	15787	3245	25,9
1880	18417	2630	16,7
1890	21192	2775	15,1
1900	25466	4274	20,2
1910	31462	5996	23,5

Poznámka: V letech 1850/1851 a 1857 bylo sčítáno domácí obyvatelstvo, od roku 1869 přítomné obyvatelstvo.

Note: In 1850/1851 and 1857 resident inhabitants, since 1869 present inhabitants were recorded.

Zdroje: Kárníková, 1965: 162 (roky 1850/51, 1857); Růžková, 2006: 666 (roky 1869, 1880, 1890, 1900, 1910).

Sources: Kárníková, 1965: 162 (years 1850/51, 1857); Růžková, 2006: 666 (years 1869, 1880, 1890, 1900, 1910).

Rychlý růst obyvatelstva od poslední dekády 19. století nepochybně souvisel s rozvojem průmyslové výroby ve městě a zároveň mohl zapříčínovat vážnější potíže v oblasti veřejné hygieny a zdraví. Míra úmrtnosti zde v této době výrazně převyšovala průměr ostatních oblastí a řadila město mezi nejpostiženější regiony. Nejčastějšími příčinami předčasných úmrtí byly infekční nemoci a onemocnění dýchacích cest, které v kombinaci s nízkou úrovní hygieny, jako byla kontaminovaná voda a vlhké a přeplněné byty, a nedostatečně rozvinutou zdravotní péčí představovaly závažné rizikové faktory. Tyto podmínky obzvlášť negativně doléhaly na dětskou populaci. Téměř polovina dětí se nedožila pěti let a více než třetina zemřela ještě v průběhu prvního roku života. K vysoké dětské úmrtnosti rovněž přispívala nedostatečná výživa a celková socioekonomická nestabilita mnoha rodin (Bartoš, 1999: 54).

Pokud se zaměříme na etnické složení Prostějova, setkáme se hlavně s českým a německým obyvatelstvem. Většinová populace však byla spíše česká. Během sčítání lidu roku 1880 se k německé obcovací řeči přihlásilo 24,5 % prostějovských

obyvatel a roku 1910 se jednalo pouze o 6 %. I když zde převažovala česká populace, měl Prostějov, jako mnoho dalších moravských obcí, dlouhou dobu německou radnici, konkrétně až do roku 1892 (Kladiwa, 2022: 81–102). Co se týče náboženského složení, vedle katolického obyvatelstva se v Prostějově nacházela početná židovská komunita, která hrála důležitou roli v rozvoji místního oděvního průmyslu. V roce 1881 zde žilo 1 735 židů, etničtí Židé tak představovali téměř desetinu obyvatel města. Od té doby se však početnost židovské komunity snižovala. V roce 1890 se jednalo o 1 680 osob, roku 1900 šlo o 1 412 osob a v roce 1914 o 1 495 osob (Bartoš, 1999: 49).

Oděvní průmysl v Prostějově

Oděvní výroba je silně propojena s textilní výrobou, jelikož zpracovává její finální produkt – látku. Podle Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska byl odbyt krejčovského řemeslníka v polovině 18. století vázaný na lidnatost jednotlivých lokalit, práce obvykle probíhala na zakázku, dokonce „v některých případech přímo v bytě zákazníků“. V různých městech a vsích tehdy až polovina krejčovských mistrů své řemeslo neprovozovala a v dalších případech se krejčovství věnovali pouze sezónně (Martínek, 2000: 174).^[2] Krejčovská výroba „na míru“ převažovala až do 20. století a sériově byly vyráběny spíše jen armádní uniformy. O to významnější byl tedy rozvoj oděvní výroby v Prostějově, kde se podařilo zajistit natolik rozsáhlý odbyt, že byl schopen uživit tisíce oděvních dělníků.

Rozkvět oděvního průmyslu v Prostějově nastal ve druhé polovině 19. století, kdy postupně nahradil dřívější tkalcovství a přadláctví. Zatímco v roce 1869 v prostějovském okrese pracovalo v tkalcovství 6 300 osob, a z toho jich 3 416 bylo zaměstnaných přímo v Prostějově (Sommer – Gímeš, 1970: 15), roku 1900 se tkalcovstvím živilo pouhých 840 osob (Bartoš, 1999: 37) a nakonec tkalcovská výroba na Prostějovsku zcela zanikla během první světové války. Tento přechod byl převážně způsoben změnami v poptávce a mechanizací tkalcovské výroby.

Základy moderního oděvnictví v Prostějově položila židovská rodina Mandlova v polovině 19. století. Bratři Mayer a Isaak Mandlovi navázali na podnikání svého otce a začali s výrobou mužských, chlapeckých a dětských oděvů. Z drobného podniku se během několika desetiletí stala rozsáhlá firma M. & I. Mandl, která zaměstnávala stovky domácích krejčích. Přestože nemáme k dispozici přesné údaje o celkovém počtu dělníků, kteří ve firmě působili, dochovaly se nám alespoň dílčí záznamy. Z těch například vyplývá, že v továrně pracovalo přibližně 40 až 60 střihačů (Sommer – Gímeš, 1970: 24). Počet domácích krejčích lze doložit na základě knihy střihů, která zachycuje výrazný nárůst počtu pracovníků v průběhu

[2] Přestože Etnografický atlas mapuje období o sto let starší, než došlo k rozvoji oděvního průmyslu v Prostějově, lze předpokládat, že podoba tradiční (zakázkové) krejčovské výroby zůstala v zásadě zachována.

druhé poloviny 19. století. Konkrétně bylo ve firmě zaměstnáno: v roce 1858 – 26 osob, 1867 – 386 osob, 1873 – 548 osob, 1878 – 726 osob, 1890 – 1181 osob, 1903 – 1 634 osob, 1910 – 1 926 osob (Sommer – Gímeš, 1970: 25).

Díky silnému odbytu dokázala firma překonat hospodářskou krizi v sedmdesátých letech, aniž by došlo k narušení provozu, nicméně nakonec byla uzavřena v roce 1926 (Sommer – Gímeš, 1970: 25–26). Vedle firmy bratří Mandlů vznikala v závěru 19. století v Prostějově i řada menších podniků, často rovněž v židovském vlastnictví. Ze statistických zpráv z let 1867 až 1880 vyplývá, že se v Prostějově v té době nacházelo šest továren na oděvy a jeden konfekcionář, avšak jen dvě z nich si mohly dovolit stříhací stroj a zbytek dohromady zaměstnával 80 střihačů. Množství oděvních závodů začalo prudce stoupat v osmdesátých a devadesátých letech. V roce 1890 bychom v Prostějově našli 18 registrovaných konfekčních továren a roku 1899 se jednalo až o 28 různých oděvních společností. Největší rozkvet oděvnictví nastal počátkem 20. století. V roce 1910 ve městě působilo 48 větších konfekčních výrobců, z nichž 28 byli majitelé továren. Sommer a Gímeš zmiňují, že v roce 1900 v Prostějově působilo 5 300 domácích krejčí a v roce 1911 jejich počet vyšplhal až na 12 000 osob (Sommer – Gímeš, 1970: 35). Otázkou je, zdali údaje uváděné Sommerem a Gímešem zahrnují výhradně domácí krejčí z Prostějova, nebo zda do těchto čísel spadají i řemeslníci z okolních obcí. Pokud bychom vycházeli z celkového počtu obyvatel Prostějova v roce 1910, který činil 31 462 osob, pak by udávaných 12 000 domácích krejčí tvořilo přibližně 38 % celé městské populace. Vzhledem k tomu, že samotné děti mladší 15 let představovaly v té době zhruba 30 až 35 % obyvatelstva (Velková, 2015), jeví se tento podíl jako nerealisticky vysoký. Lze se tedy domnívat, že uvedený počet zahrnoval nejen prostějovské domácí krejčí, ale i jiné textilní dělníky nebo pracovníky z okolních vesnic, kteří byli na místní konfekční výrobu navázáni, či krejčí i s ostatními rodinnými příslušníky. Hospodářské složení obyvatelstva stručně zmiňuje také encyklopedie Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, podle níž roku 1906 pracovalo 3 314 osob v továrnách, domácí výrobou se živilo 2 849 osob a dalších 1 000 obyvatel se věnovalo zemědělství. Přes 20 000 zbylých jedinců zahrnovalo řemeslníky, úředníky, ženy a děti (Kuča, 2004: 82).

Jak už bylo zmíněno, v rozvoji místního průmyslu sehráli zásadní úlohu židovští podnikatelé, kteří disponovali potřebným kapitálem, podnikatelskými zkušenostmi a důležitými obchodními kontakty. Právě propojení mezi prostějovskými židovskými podnikateli a jejich vídeňskými partnery umožnilo vznik rozsáhlé distribuční sítě, díky níž se prostějovský textil prosadil nejen v rámci monarchie, ale od roku 1910 i v zemích jako Srbsko, Rumunsko, Rusko, Řecko, Turecko, Egypt, Austrálie a na obou amerických kontinentech (Sommer – Gímeš, 1970: 36–37). Výsledkem této expanze bylo, že ke konci 19. století produkovaly velké oděvní podniky v Prostějově přibližně třetinu konfekce celého Rakousko-Uherska (Kuča, 2004: 72).

V druhé polovině 19. století bylo pro místní domácí dělníky typické, že většina z nich byla placena „od kusu“ a neměla vlastní živnost. Domácí krejčí pracovali z materiálu dodaného konfekcionářem a byli součástí přísné hierarchie – od zadavatele přes mistra po dělníky, šičky a učně. Tovární budovy sloužily spíše jako sklady, zatímco výroba se odehrávala v malých bytech, často za účasti celé rodiny (Sommer – Gímeš, 1970: 28–34). Data z roku 1906 navíc poskytují důkaz o bytové krizi, kdy se v Prostějově nacházelo 5 327 bytů, přičemž 4 391 z nich bylo jednopokojových a 136 dvoupokojových (Kuča, 2004: 82). Dělníci si také museli pořizovat vlastní nástroje i stroje, mzdy byly nízké a pracovní situace nejistá. Jejich finanční situaci si můžeme přiblížit příkladem (Sommer – Gímeš, 1970: 46). Výkupní cena za vlněné kalhoty se v roce 1889 pohybovala okolo 11 krejcarů, bavlněné kalhoty vyšly na 6 až 10 krejcarů, přičemž tzv. „gaťar“ ve své dílně průměrně vyhotovil tři páry denně, tudíž si vydělal zhruba 33 krejcarů. Z dobových zpráv víme, že cena 1 kilogramu chleba se pohybovala okolo 14 krejcarů a například 1 kilogram hovězího vyšel na 44 až 55 krejcarů, což dokazuje, že výdělky některých domácích krejčí sotva pokrývaly nejnutnější životní potřeby. Ještě hůře na tom byly ženské platy, jelikož domácí švadleny dostávaly za vyhotovení dětského oblečku o deset krejcarů méně, než kolik by za něj dostal krejčí. Zhoršení pracovních podmínek začalo být obzvlášť patrné v osmdesátých letech 19. století a vyvrcholilo v následující dekadě. K zásadní proměně místní textilní výroby došlo až po roce 1928, kdy firma Sborowitz zavedla mechanizovanou produkci (Sommer – Gímeš, 1970: 320).

Na oděvní a tkalcovskou výrobu v Prostějově navazovala řada menších oborů – výroba prádla, klobouků, plstěných a slaměných výrobků, zboží z vlny, bavlny, pletenin a punčoch. Většina těchto činností také měla řemeslný či domácí charakter. Na přelomu 19. a 20. století se rychle rozvíjelo i obuvnictví a kožešnictví – roku 1910 bylo ve městě čtrnáct výrobců obuvi, přičemž většina pracovala mimo tovární prostory. Obuvnictvím se živilo kolem pěti set rodin a do výroby papučí se zapojovaly i ženy a děti, i když často jen sezonně. Vedle oděvnictví sílilo i strojírenství a potravinářský průmysl reprezentovaný sladovnicemi a pivovary (Marek, 1981: 248–249).

Domácí charakter práce i silná koncentrace dělnictva v Prostějově pravděpodobně vytvářely prostředí, které bylo náchylné k sociálním napětím a nerovnostem. Oděvní průmysl tak nepředstavoval pouze hospodářské odvětví, ale i významný faktor, který mohl v Prostějově ovlivňovat sociální poměry, a to včetně těch, které se mohly odrazit v oblasti nemanželské porodnosti.

Vliv textilního průmyslu na úroveň illegitimity

S nástupem průmyslové revoluce a rozvojem kapitalismu dochází k výrazné proměně sociální struktury společnosti. V 19. století vznikají nové společenské vrstvy, mezi nimiž rozlišujeme rostoucí skupinu řemeslnických živnostníků s průmyslovými podnikateli a na nich závislé pracovníky – domácí a hlavně tovární dělníky. Dále bychom neměli opomenout ani demografickou rozdílnost v rámci různých hospodářských odvětví. Podle Ludmily Kárníkové (1965: 128–129) vykazovaly specifické demografické chování obyvatelstva. Šlo jednak o oblasti zemědělsky orientované, které byly v druhé polovině 19. století poměrně homogenní. Typický pro ně byl nižší sňatkový věk a vyšší míra porodnosti, tudíž i nižší počet nemanželských dětí. Dále to byly oblasti s nově vznikajícím těžkým průmyslem a oblasti s textilním průmyslem, kde se udržela rozptýlená manufakturní výroba, a oblasti s textilním průmyslem, kde se rozvinula tovární strojová výroba. Nové průmyslové oblasti, jako bylo Ostravsko, Kladensko, Teplicko-Mostecko či jižní Plzeňsko byly zaměřené na rozvoj těžkého průmyslu, železářství, strojírenství a podobně. Typické pro ně bylo, že vyžadovaly značný příliv mladých pracovních sil a místní ani nově přistěhovalí muži zde zpravidla neměli problém zajistit si pravidelný výdělek. Oproti textilním oblastem tu však pracovalo výrazně méně žen, jelikož pracovní pozice byly příliš fyzicky náročné nebo vyžadovaly kvalifikaci, kterou ženy často neměly. Většina z nich tak mohla svou energii věnovat především péči o domácnost, případně si v době nouze přivydělávala sezónními zemědělskými pracemi nebo výpomocí v městských domácnostech. Možnost stabilního příjmu spolu s nízkou mírou ženské zaměstnanosti tak ve zmiňovaných oblastech vedla k vyšší dostupnosti sňatků a k jejich uzavírání v mladším věku. Vysoká míra sňatečnosti navíc přispívala k nízkému podílu nemanželských počtů, jež by jinak vzhledem k vysoké porodnosti mohla být častější. V sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století totiž porodnost v nových průmyslových oblastech předčila téměř všechny regiony Čech a Moravy.

S podobnou demografickou situací se lze setkat již v 18. století a na počátku 19. století v textilních oblastech s rozptýlenou manufakturní výrobou. Zprvu v českých zemích převládala domácí výroba organizovaná faktorským systémem, která se později ve spoustě oblastí přeměnila na výrobu manufakturní. Oba způsoby produkce každopádně vytvářely velmi příznivé podmínky pro zakládání rodiny, jelikož díky rostoucí poptávce evropského trhu a nedostatečné mechanizaci vyžadovaly co nejvyšší zaměstnanost. Tím nabývaly existenční zajištění širokým vrstvám obyvatelstva, které se nadále nemusely obávat, že bez vlastního hospodářství a polností neuživí rodinu. Právě proto v těchto oblastech, podobně jako později v nových průmyslových centrech druhé poloviny 19. století, byly pravděpodobně vyšší počty uzavřených sňatků a snižoval se zde sňatkový věk. Obě tyto skutečnosti přispívaly k nižšímu podílu nemanželských narození. Tomu napomáhala i skutečnost, že v krajích s rozptýlenou manufakturní výrobou ještě

nepůsobil psychologicko-morální vliv, který později přineslo tovární prostředí. Nicméně nástup strojové výroby, která se pomalu rozvíjela od konce 18. století, zanesl do různých textilních oblastí rozdílné tendence budoucího ekonomického vývoje. Některé oblasti, které dříve díky rozšířené domácí nebo cechovní produkci prosperovaly, byly přechodem k tovární výrobě silně zasaženy. Jednalo se převážně o oblasti, které kvůli silné cechovní tradici, špatnému tržnímu napojení či kvůli nedostatku levné a zároveň zkušené pracovní síly nedokázaly včas přejít ke strojové produkci, čímž se ocitly mimo hlavní proud industrializace a zaostaly. Od poloviny 19. století se pak potýkaly s ekonomickou nestabilitou a zhoršenou sociální situací, což se mohlo odrazit i ve zvýšeném počtu nemanželských narození (Kárníková, 1965: 78–101).

Obyvatelstvo textilních regionů, v nichž se úspěšně rozvinula tovární výroba, se potýkalo s odlišnými životními i demografickými podmínkami než obyvatelé jiných průmyslových oblastí. V českých zemích šlo zejména o pás území od Chebu podél severozápadní hranice, přes Šluknovsko, Českolipsko, Liberecko, Jablonecko, část Jeseníků až po západní Slezsko. Významná textilní tovární výroba byla přítomna i v Brně a Praze, nicméně tato města představovala průmyslová centra pro mnoho výrobních odvětví, a proto u nich nelze označit textilní podniky za hlavní činitele ovlivňující místní vzorce plodnosti a rodinného chování.

Specifickým rysem oblastí s převahou mechanizované textilní výroby byla vysoká míra zaměstnanosti žen. Oproti novým průmyslovým oblastem se zde tak setkáváme s odlišným reprodukčním chováním, především ve spojitosti se sňatečností a rozením dětí. Práce v továrně, i když hůře placená a fyzicky náročná, mohla být pro dívku jedinou možností finančního zajištění a sňatek nebo těhotenství většinou způsobily ztrátu zaměstnání. Mnoho žen proto vstup do manželství odkládalo nebo se ho zcela vzdávalo, což v textilních regionech přispívalo k vyššímu podílu nemanželských porodů. Jiné dělnice zase mohlo ovlivnit „demoralizující prostředí“ továrny, tudíž pro ně sňatek nepředstavoval nejvyšší prioritu a nevadilo jim partnerské soužití tzv. „na hromádce“ (Kárníková, 1965: 125–128). S podobným vývojem se do určité míry setkáváme již v období feudalismu, kdy lze pozorovat rozdíly v reprodukčním chování mezi venkovským a městským obyvatelstvem. Městské prostředí nabízelo větší míru osobní svobody a zároveň snižovalo vliv tradičního morálního dohledu ze strany hospodáře či širší komunity.

Nízkou sňatečnost průmyslových dělnic dokládá přehled vdaných žen v Pruském království v roce 1882. Ze zaznamenaného počtu 266 915 dělnic bylo mladších 20 let 42,4 % a pouze 463 v této věkové skupině bylo vdaných. Z celkového počtu dělnic v průmyslu ve všech věkových kategoriích pak bylo zaznamenáno 82,6 % svobodných žen a 10,1 % vdaných (Horská, 1970: 163).

Dalším demografickým prvkem rozvíjejících se textilních oblastí byla výrazně vyšší kojenecká úmrtnost. Například na Děčínsku, Šluknovsku, Liberecku a Jablonecku bychom se setkali s nejnižší mírou porodnosti, a navíc zde více

než 30 % narozených dětí umíralo v kojeneckém věku. S podobnými hodnotami bychom se mohli setkat v okolí Trutnova, Broumova či Šternberku a na Frýdlantsku je dokonce zaznamenáno úmrtí 397 kojenců z 1000 živě narozených. To dokazuje, že nedostatečné sociální zajištění a dlouhá pracovní doba šla jen těžko dohromady s řádnou péčí o potomka (Kárníková, 1965: 207).

Obdobný demografický vývoj můžeme pozorovat také mimo území českých zemí. Ze statistických pramenů mapujících vývoj saského obyvatelstva v první polovině 19. století vyplývá, že v textilních průmyslových regionech s převahou domácí výroby byla reprodukce obyvatelstva velmi vysoká. Snoubenci zde vstupovali do manželství v mladém věku, což přispívalo k vyšší manželské plodnosti. Nicméně typickým rysem těchto oblastí byl podle Horské i zvýšený podíl nemanželských dětí a vysoká úmrtnost. Naproti tomu regiony s rozšířenou tovární výrobou vykazovaly nižší míru porodnosti, jelikož nové životní podmínky továrního dělnictva uzavírání sňatků spíše oddalovaly a také vedly k nižšímu počtu dětí v dělnických rodinách. Právě v těchto oblastech lze pozorovat počátky určité „normalizace“ reprodukčního chování, s níž se setkáváme v novém tisíciletí (Horská, 1971: 266).

V Prostějově, který spadá mezi textilní regiony, pravděpodobně nelze očekávat stejný efekt, jaký byl pozorován v severních Čechách v souvislosti s rozvojem tovární výroby. Prostějov se spíše blíží oblastem s rozšířenou manufakturní produkcí, typickým pro 18. století a počátek 19. století, neboť místní textilní výroba probíhala převážně v domácích dílnách a zároveň se zde nevyskytovala výrazná převaha zaměstnaných žen. K jednoznačnějšímu posouzení této otázky by však byla potřeba znalost profesní struktury obyvatelstva podle pohlaví.

Jedním z významných ukazatelů spojených s mimomanželskou plodností je míra následné legitimace narozených nemanželských potomků. Příkladem může být oblast Loketska, která se kromě vysokého podílu nemanželských dětí vyznačovala i častými dodatečnými sňatky rodičů. To znamená, že zde žilo značné množství párů, které v době narození dítěte nebyly sezdané a k uzavření manželství došlo později, například když nabyli většího finančního zabezpečení. Zde Horská zajímavě podotýká, že nemanželské děti mohly v některých případech představovat určitý impuls k uzavření sňatku a tím zvyšovat sňatečnost. Páry, které by za běžných okolností, například kvůli sociálním či ekonomickým překážkám, nikdy neuzavřely sňatek, se mohly seztat právě v důsledku narození společného nemanželského potomka. Podle údajů rakouské statistiky se v letech 1902–1903 v oblasti Loketska rozhodlo 38 ze 100 manželských párů legitimovat jedno či více dětí. Naproti tomu na Berounsku, kde byl podíl nemanželských dětí jedním z nejnižších, připadalo na 100 uzavřených sňatků pouze devět případů dodatečné legitimace. Celkově byla míra legitimace vyšší v Čechách (43 legitimací na 100 nemanželsky narozených dětí) než na Moravě (30) a ve Slezsku (27). Je důležité podotknout, že pozdější legitimace nemanželského dítěte mohla pozitivně ovlivnit jeho šance na přežití. Jak dokládá Horská na základě rakouské statistiky

z roku 1900, do pěti let věku zemřelo 29,6 % dětí manželských a těch, které byly legitimovány po narození, zatímco u dětí zcela ilegitimních dosahovala úmrtnost 42,6 %. Děti dodatečně uznané otcem nebo legitimované po sňatku rodičů tak po stránce přežití připomínaly spíše děti počaté před svatbou než ty, které zůstaly nelegitimní (Horská, 1980: 346–349).

Nemanželské děti v Prostějově

Pramenná základna

Pramennou základnu předložené studie tvoří matriky narozených vedené římskokatolickou farností u sv. Kříže v Prostějově. Pro období let 1850 až 1910 bylo využito celkem sedmáct matričních knih narozených, které jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně a jejichž digitalizované kopie jsou dostupné na jeho webu.^[3] Matriky byly zpracovány převážně kvantitativní metodou, která umožnila sledovat vývoj počtu dětí narozených mimo manželství v čase. Ve vybraných obdobích však byla data doplněna i kvalitativní analýzou, která se blíže zaměřila na socioprofesi status rodin dětí. Text se zaměřuje výhradně na katolické obyvatelstvo, tedy na děti zapsané v římskokatolických matrikách. Pro komplexní analýzu celého obyvatelstva by bylo nezbytné zahrnout i děti narozené v židovských rodinách a zároveň zohlednit civilní matriky, do nichž byly zapisovány osoby narozené mimo církevní společenství, tedy bez vyznání.

Téměř až do konce šedesátých let 19. století jsou prostějovské matriky narozených vedeny v německém jazyce, zatímco pozdější matriční záznamy jsou převážně česky, i když německé vpisy se v nich nadále vyskytují. V matrikách se také nacházejí poznámky psané v latině, které se týkají zejména následných legitimací dětí nebo přijetí dospělých jedinců do katolické církve, tzn. záznamů jejich křtu. Do roku 1878 matrikáři důsledně využívali německý matriční formulář, později byly využívány také formuláře českojazyčné. Každý zápis o narození standardně zahrnuje údaje o datu narození a křtu dítěte, místu jeho narození a jménu. Součástí formuláře jsou také kolonky pro označení náboženského vyznání (katolické/nekatolické), pohlaví a rodu – legitimitě dítěte (manželské/nemanželské); v některých případech je zaznamenán údaj o mrtvorozenosti. Následují informace o rodičích, a to v pořadí otec – matka, včetně jejich jména,

[3] Moravský zemský archiv v Brně, Sběrka matrik, římskokatolická farnost u sv. Kříže Prostějov (dále jen MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov), matrika narozených, 1847–1854, kn. 9512, sv. XVIII; 1854–1860, kn. 9513, sv. XIX; 1860–1867, kn. 9514, sv. XX; 1867–1870, kn. 9515, sv. XXI; 1871–1875, kn. 9516, sv. XXII; 1875–1878, kn. 9517, sv. XXIII; 1878–1881, kn. 9518, sv. XXIV; 1881–1885, kn. 9519, sv. XXV; 1885–1888, kn. 9520, sv. XXVI; 1888–1892, kn. 9521, sv. XXVII; 1892–1896, kn. 9522, sv. XXVIII; 1896–1900, kn. 9523, sv. XXIX; 1900–1902, kn. 9524, sv. XXX; 1902–1904, kn. 9525, sv. XXXI; 1904–1905, kn. 9526, sv. XXXII; 1905–1907, kn. 9527, sv. XXXIII; 1908–1911, kn. 9528, sv. XXXIV. Digitalizované matriky jsou dostupné on-line na Matriky – ACTA PUBLICA (13. 3. 2026).

společenského stavu či zaměstnání, bydliště a údajů o jejich rodičích. Obsaženy jsou rovněž údaje o kmotrech, porodní bábě a křtiteli.

Ve sledovaném období nenastal výrazný pokles v počtu záznamů o narozených dětech, který by naznačoval chybnou či neúplnou evidenci. Od roku 1860 obsahují matriční knihy na každé straně průběžné součty zaškrtnutých kategorií v jednotlivých rubrikách. Dobové součty matrikářů bylo nicméně potřeba zrevidovat, jelikož ne vždycky byly dodrženy systematické postupy. Poměrně nejednotná byla navíc evidence mrtvorozených dětí, jež se do roku 1865 v prostějovských matrikách narozených vůbec nevyskytovala. Další nepřesnosti se týkaly označování nemanželského původu. U některých dětí chybělo zaškrtnutí kolonky, které by je v matrice jednoznačně identifikovalo jako nemanželské. Pokud však u dítěte nebyl uveden otec, případně byla v kolonce otce poznámka „přihlásil se k otcovství“, nebo byla matka výslovně označena jako svobodná, dítě bylo do kategorie nemanželských zařazeno, i když to výslovně nevyplývalo z grafického označení v příslušné rubrice. Nedostatky se vyskytovaly rovněž v zápisech o následné legitimaci, kdy některé záznamy postrádaly buď údaj o datu sňatku, nebo odkaz na příslušný matriční záznam, případně obojí. Tyto informace byly klíčové zejména v případech, kdy k legitimaci došlo až po delším časovém odstupu, a bylo nutné ověřit, zda jméno otce uvedeného při narození odpovídá jménu ženicha v matrice oddaných. Na základě těchto poznatků lze konstatovat, že přestože se v matrikách objevují dílčí chyby, zřejmě způsobené nepozorností zapisovatele, bylo tyto chyby možné při pečlivé kontrole identifikovat a opravit. Celkově se tak analyzované matriční knihy jeví jako ucelené a řádně vedené, a proto je možné na nich spolehlivě založit výzkum.

V případě prostějovských nemanželských dětí je potřeba zvážit i to, zda byly místními matrikami podchyceny v úplnosti a zda nemohla část nemanželských dětí prostějovským matrikám unikat v důsledku migrace nesezdaných rodiček. Některé matky nemanželských dětí totiž odcházely rodit mimo své bydliště, často do jiné obce, například v blízkosti nalezince či porodnice, kde mohly zůstat více v anonymitě. Tato praxe v některých městech navýšovala podíl dětí narozených mimo manželství, přičemž ke změně došlo v roce 1925, kdy se při evidenci nemanželských potomků začalo přihlížet k trvalému bydlišti matky, nikoli pouze k místu porodu. Zmíněná metodická úprava měla v některých městech za následek náhlý pokles podílu nemanželských dětí. Například v Praze klesl podíl nemanželských dětí z 20 % v roce 1924 na 13 % v roce 1925 (Fialová, 2007: 236). Matky nemanželských dětí z Prostějova se v 19. století mohly uchýlovat do nedaleké Olomouce, kde byla již od roku 1784 v provozu porodnice spojená s nalezincem. Přímou v Prostějově se nacházel pouze sirotčinec, jenž otevřel až roku 1903.^[4] Z těchto důvodů je možné, že některé ženy v tíživé sociální situaci

[4] Sirotčinec a nemocnice. Hlasy z Hané. 20. prosinec 1903, č. 142, 1.

odcházely rodit mimo Prostějov, a naopak je méně pravděpodobné, že by zde zůstávaly a navyšovaly počty nemanželských dětí.

Vývoj ilegitimity v letech 1850–1909

V letech 1850 až 1909 bylo v matrikách zaznamenáno celkem 41 676 živě narozených dětí, z nichž 5 794 přišlo na svět mimo manželský svazek. Nemanželské porody tak ve sledovaném období tvořily 13,9 % všech porodů. V porovnání s celozemskými daty se jedná o lehce nadprůměrný podíl, jelikož ve stejné době se v českých zemích narodilo mimo manželství 12,7 % dětí (Fialová, 2007: 235), přičemž v Čechách byl jejich podíl vyšší (13,5 %) než na Moravě (10,8 %) (Horská, 1980: 347).

Při pohledu na jednotlivá desetiletí v tabulce 2 zjišťujeme, že podíl nemanželských dětí v Prostějově sice kolísá, ale nedochází k tomu nijak značně. S výjimkou prvního desetiletí (17,2 %) se míra ilegitimity pohybuje mezi 10 až 15 %, přičemž podíl zaznamenaný v padesátých letech mohl souviset s tehdejším celkovým nárůstem mimomanželské plodnosti v českých zemích.

TABULKA 2. POČTY ŽIVĚ NAROZENÝCH DĚTÍ V PROSTĚJOVĚ V LETECH 1850–1909

TABLE 2. TOTAL NUMBER OF LIVE BIRTHS IN PROSTĚJOV IN 1850–1909

Desetiletí	Celkem narozených	Z toho nemanželských	%
1850–1859	4805	828	17,2
1860–1869	5256	778	14,8
1870–1879	6474	684	10,6
1880–1889	7335	1020	13,9
1890–1899	8512	1262	14,8
1900–1909	9294	1221	13,1
Celkem	41676	5794	13,9

Zdroje / Sources: MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matriky narozených / parish registers of births.

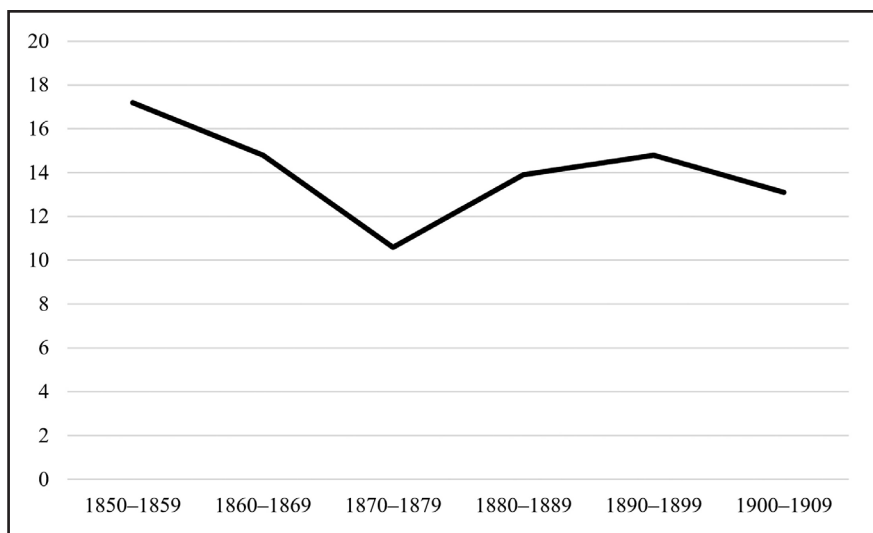
Celkový vývoj podílu nemanželských dětí v Prostějově mezi lety 1850 až 1909 znázorňuje graf 1, z něhož je patrné, že míra ilegitimity v průběhu sledovaného období mírně klesala.

To, jak prostějovská data zapadají do tehdejších demografických tendencí českých zemí, dobře zobrazuje srovnání v tabulce 3. Data z oblastí s převažujícím německým obyvatelstvem, jako bylo Ústí nad Labem a Žitenice, se oproti prostějovským hodnotám jeví poměrně vyšší. V šedesátých letech činil podíl nemanželských dětí v Žitenicích dokonce 22,5 %, což je nejvíce ze všech komparovaných lokalit. Zajímavé také je, že Žitenice vykazovaly ještě vyšší míru

nemanželských narození než větší a průmyslovější Ústí nad Labem. Naopak nejnížší hodnoty nacházíme u převážně zemědělských farností Lochenice a Polička. V osmdesátých (4,7 %) a devadesátých letech (5,4 %) byla v Lochenicích téměř třikrát nižší míra ilegitimity. U Poličky je pak míra nemanželské porodnosti přibližně dvakrát nižší skoro po celé sledované období (v devadesátých letech 9,6 %). Díky studii Šárky Jiráskové můžeme porovnat prostějovská data také s katolickým a zvláště s nekatolickým obyvatelstvem farnosti Zdechovice. Až do konce sedmdesátých let se podíl ilegitimity u místního katolického obyvatelstva asi nejvíce podobá starším podílům nemanželské porodnosti v Prostějově. Srovnání s nekatolickým obyvatelstvem zdechovické farnosti nicméně ukazuje odlišný vývoj. Téměř ve všech sledovaných dekádách se zde nemanželských dětí rodilo přibližně o 4 procentní body méně než v Prostějově, výjimkou jsou pouze osmdesátá léta 19. století. Autorka tento trend vysvětluje možným přísnějším postojem evangelických církví vůči mimomanželské plodnosti a větším důrazem na morální odpovědnost budoucích otců, aby s matkou dítěte uzavřeli manželství (Jirásková, 2012: 88–89).

GRAF 1. PODÍL NEMANŽELSKÝCH DĚTÍ VE MĚSTĚ PROSTĚJOV V LETECH 1850–1909 (V %)

FIGURE 1. SHARE OF ILLEGITIMATE CHILDREN IN PROSTĚJOV IN 1850–1909 (IN %)

Zdroje / Sources: MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matriky narozených / parish registers of births.

TABULKA 3. SROVNÁNÍ PODÍLŮ NAROZENÝCH NEMANŽELSKÝCH DĚTÍ VE
VYBRANÝCH OBLASTECH V DRUHÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ (V %)

TABLE 3. COMPARISON OF THE PERCENTAGE OF ILLEGITIMATE CHILDREN IN
SELECTED REGIONS IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY (IN %)

Desetiletí	Prostějov ¹	Ústí nad Labem ²	Žitenice ³	Lochenice ⁴	Polička ⁵	Zdechovice ⁶		České země ⁷
						katolické	nekatolické	
1850–1859	17,2	16,7	14,6	10,8	6,8	18,5	13,6	14,2
1860–1869	14,8	18,1	22,5	12,8	7,1	15,6	10,2	14,6
1870–1879	10,5	16,8	17,3	6,2	5,5	13,0	6,6	10,9
1880–1889	13,9	14,8	17,0	4,7	7,0	11,5	7,7	11,6
1890–1899	14,8	–	17,2	5,4	9,6	11,0	10,3	12,7
1900–1909	13,2	–	–	–	–	–	–	11,5

Zdroje / Sources: ¹MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matriky narozených / parish registers of births; ²Dušková, 2000: 133; ³Vaňková, 2006: 164; ⁴Kaloušková, 2006: 98; ⁵Chadimová, 2016: 209; ⁶Jirásková, 2012: 89; ⁷Fialová, 2007: 235.

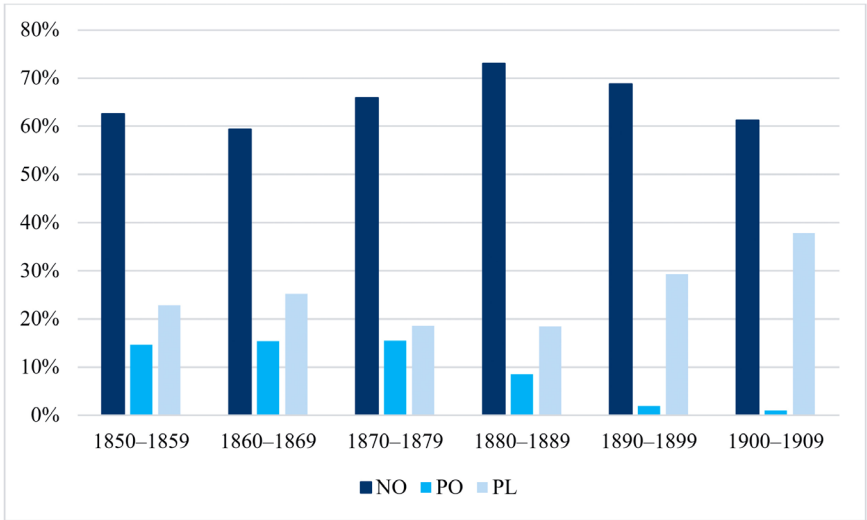
Údaje o otci

U nemanželských dětí jsem rozlišila, zda byl v matričním záznamu uveden otec či nikoliv (NO – neznámý otec), a v případech, kdy otec uveden byl, jsem navíc sledovala, zda šlo pouze o přihlášení k otcovství (PO – přihlášení otce), nebo zda došlo k následné legitimaci prostřednictvím sňatku rodičů (PL – později legitimováno). Jak je patrné z grafu 2, nejvíce dětí spadalo do skupiny NO. Dohromady jich ve sledovaném období bylo 3 792, tudíž z celkového počtu nemanželských dětí se jednalo o 65,5 %. Nejnižší podíl byl u této skupiny zaznamenán v letech 1860–1869, kdy otec nebyl uveden u 59,4 % dětí. Naopak nejvyšší podíl byl v období 1880–1889, kdy počet dětí bez otce vzrostl na 73 %.

Jak si můžeme povšimnout v tabulce 4, nejméně zastoupenou skupinu představují děti, k nimž se otec přihlásil, avšak následně nebyly legitimovány. Mezi lety 1850 až 1909 bylo zaznamenáno 470 takových jedinců, tj. 8,1 % z celkového počtu nemanželsky narozených. Podíl této kategorie byl v období 1850–1879 stabilní (okolo 15 %), i když v rámci jednotlivých let se objevovaly výraznější výkyvy. Například mezi lety 1854–1857 se procento těchto dětí pohybovalo mezi 5–8 %, zatímco v letech 1858–1860 vzrostlo na 24–32 %. V osmdesátých letech 19. století podíl této skupiny klesl spolu s mírou legitimace, a to ve prospěch skupiny dětí bez uvedeného otce. V následujícím desetiletí (1890–1899) dochází v této kategorii k dalšímu výraznému poklesu, který zřejmě souvisí s rostoucím podílem později legitimovaných dětí. Na počátku 20. století (1900–1909) klesá podíl nemanželských dětí se zaznamenaným otcem na pouhé 1 %. V některých letech (1895, 1897, 1898, 1901, 1902, 1906, 1907) nebylo zaznamenáno ani jedno takové dítě.

GRAF 2. SKLADBA OTCŮ NEMANŽELSKÝCH DĚTÍ V PROSTĚJOVĚ V LETECH 1850–1909

FIGURE 2. FATHERS OF ILLEGITIMATE CHILDREN IN PROSTĚJOV IN 1850–1909

Pozn: NO – otec neznámý, PO – přihlášení k otcovství, PL – pozdější legitimace.

Note: NO – unknown father, PO – acknowledged paternity, PL – subsequent legitimation.

Zdroje / Sources: MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matriky narozených / parish registers of births.

TABULKA 4. POČTY NEMANŽELSKÝCH NAROZENÍ PODLE VÝSKYTU OTCE V MATRICE V PROSTĚJOVĚ V LETECH 1850–1909

TABLE 4. ILLEGITIMATE CHILDREN BY RECORDS OF FATHERS IN PARISH REGISTERS OF BIRTHS IN PROSTĚJOV IN 1850–1909

Desetiletí	Neznámý otec		Přihlášení k otcovství		Pozdější legitimace	
	počet	%	počet	%	počet	%
1850–1859	518	62,6	121	14,6	189	22,8
1860–1869	462	59,4	120	15,4	196	25,2
1870–1879	451	65,9	106	15,5	127	18,6
1880–1889	745	73,0	87	8,5	188	18,4
1890–1899	868	68,8	24	1,9	370	29,3
1900–1909	748	61,3	12	1,0	462	37,8
Celkem	3792	65,5	470	8,1	1532	26,4

Zdroje / Sources: MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matriky narozených / parish registers of births.

Zvláštní pozornost si zaslouží případy, kdy k přihlášení k otcovství došlo s velkým časovým odstupem. K Boženě Anně, ^[5] narozené v roce 1899, se „přiznal“ vrchní tovární montér František Nedělka až v roce 1924. Podobně u Františka ^[6] narozeného roku 1900 došlo k přihlášení otce, dělníka Ferdinanda Moučky, až po 21 letech. U obou případů lze zvážit, zda se skutečně jednalo o biologické otce, nebo zda šlo spíše o přihlášení novým partnerem matky.

Poslední sledovanou skupinu tvoří děti, které byly později legitimovány sňatkem vlastních rodičů. Celkově se jedná o 1 532 dětí, což představuje 26,4 % z celkového počtu nemanželských narození. V prvních dvou desetiletích činil jejich podíl 22,8 % (1850–1859) a 25,2 % (1860–1869). V následujícím období (1870–1879) poklesl na 18,6 % a osmdesátá léta 19. století představují dekádu s nejnižším podílem – 18,4 %. Na konci století se podíl opět zvyšuje na 29,3 % v letech 1890–1899 a v poslední sledované dekádě (1900–1909) dosahuje nejvyšší hodnoty – 37,8 %. Nejvyšší roční podíl byl zaznamenán v letech 1903, 1904 a 1909, kdy dosáhl až 44 %. V závěru sledovaného období se stává běžnou praxí, že pokud se otec k dítěti přihlásil, následně uzavřel s matkou i manželství. Změny v podílu legitimovaných dětí by mohly do určité míry odrážet sociální situaci a dostupnost sňatku. Pro přesnější hodnocení by však bylo třeba přepočítat, v jakých letech byly pozdější sňatky uzavřeny, protože k těmto sňatkům docházelo s různým časovým odstupem od narození dítěte.

TABULKA 5. POZDĚJI LEGITIMOVANÉ DĚTI VE VYBRANÝCH FARNOSTECH V DRUHÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ (V %)

TABLE 5. SUBSEQUENT LEGITIMATION IN SELECTED REGIONS IN THE SECOND HALF OF 19TH CENTURY (IN %)

Desetiletí	Prostějov ¹	Lochenice ²	Polička ³
1850–1859	22,8	15,1	30,3
1860–1869	25,2	33,4	39,4
1870–1879	18,6	41,2	39,0
1880–1889	18,4	15,4	37,5
1890–1899	29,3	14,8	26,6

Zdroje / Sources: ¹MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matriky narozených / parish registers of births; ²Kalousková, 2006: 98; ³Chadimová, 2016: 216.

Podíly následně legitimovaných nemanželských dětí lze také srovnat s údaji pro Lochenice a Poličku (srov. tabulka 5). Ve farnosti Lochenice byl podíl

[5] MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matrika narozených, 1896–1900, kn. 9523, sv. XXIX, fol. 289, dostupné z: <https://perma.cc/RQ2B-QRCT> 2 (2. 4. 2026).

[6] MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matrika narozených, 1900–1902, kn. 9524, sv. XXX, fol. 6, dostupné z: <https://perma.cc/5CG4-TCSG> (2. 4. 2026).

později legitimovaných dětí vyšší v letech 1860–1879, přičemž v sedmdesátých letech dosáhl rozdíl vůči situaci v Prostějově 22,6 procentních bodů. Vyšší podíl pozdějších sňatků v šedesátých a sedmdesátých letech mohl souviset se zlepšujícími se hospodářskými podmínkami – s počátkem pěstování cukrové řepy či napojením oblasti na železnici, což mohlo přispívat k vyšší životní úrovni i snížení nemanželské porodnosti v sedmdesátých letech (Kalousková, 2006: 72–73). Nicméně jedná se o domněnku, která vychází pouze z údajů uvedených Věrou Kalouskovou, proto se musíme zdržet jistých závěrů. Nelze také vyloučit, že nižší podíl legitimací mohl být v některých obdobích důsledkem neúplné evidence faráře, neboť u Prostějova a Poličky se tak výrazné výkyvy neobjevují. Pokud porovnáme pozdější legitimace v Prostějově s Poličkou, tak kromě devadesátých let se méně matek nemanželských dětí provdalo v Prostějově. Nejvýraznější rozdíl se objevuje v sedmdesátých a osmdesátých letech, kdy podíl legitimovaných dětí ze všech nemanželsky narozených byl v Poličce dvojnásobně vyšší než v Prostějově (Chadimová, 2016: 216). Tento vyšší podíl uzavřených sňatků mohl být podobně jako míra mimomanželské plodnosti ovlivněn prostředím venkovské společnosti.

Mrtvorozenost

Stručně byly zpracovány také počty mrtvorozených dětí zaznamenaných v matrikách narozených farnosti sv. Kříže v Prostějově (srov. tabulka 6). Během sběru dat bylo rozlišeno, zda se mrtvorozené dítě narodilo v manželském či nemanželském svazku. „Mrtvorozenost“ bylo možné poznat podle toho, že u dítěte bylo česky či německy uvedeno „mrtvorozený chlapec“ nebo „mrtvorozené děvče“, případně měly některé matriky pro tento údaj samostatnou kolonku. Mezi lety 1870 až 1909^[7] bylo zaznamenáno celkem 1 019 mrtvorozených dětí, z toho 832 manželských a 187 nemanželských. Zjištěná míra mrtvorozenosti se v tomto období pohybovala kolem 3 %. Největší rozdíl mezi oběma skupinami byl zaznamenán v sedmdesátých letech 19. století, kdy byla míra mrtvorozenosti u nemanželských dětí přibližně dvojnásobná oproti dětem narozeným v manželství. Ze shrnutí dat v tabulce je patrné, že v následujících desetiletích podíl mrtvorozených mezi nemanželskými dětmi postupně klesal a v období 1900–1909 se téměř vyrovnal míře mrtvorozenosti u manželských dětí.

Získaná data je třeba interpretovat s jistou opatrností, jelikož analýza nezahrnovala matriční záznamy zemřelých. Lze tak předpokládat, že skutečný počet mrtvě narozených dětí mohl být vyšší. Nicméně pokud zjištěná procenta porovnáme s celozemskými daty, jež nám poskytuje studie Ludmily Kárníkové, zjistíme, že se jedná o podobné hodnoty. Podíl celkové mrtvorozenosti a mrtvorozenosti manželských dětí v Prostějově je tak téměř shodný s podílem

[7] Prvním sledovaným obdobím jsou roky 1870–1879, neboť zápisy o mrtvě narozených dětech se v matrikách objevují až od roku 1865.

českých zemí. U mrtvorozených nemanželských dětí se pak vyskytuje dvakrát vyšší podíl.

TABULKA 6. MÍRA MRTVOROZENOSTI V PROSTĚJOVĚ V LETECH 1870–1909
TABLE 6. STILLBIRTH RATES IN PROSTĚJOV BETWEEN 1870–1909

Desetiletí	Narození Prostějov celkem	Počet mrtvorozených dětí			Podíl mrtvorozených dětí (%)			
		Prostějov celkem	V man- želství	Mimo man- želství	Prostějov celkem	V man- želství	Mimo man- želství	České země ¹ (%)
1870–1879	6672	198	158	40	3,0	2,7	5,5	2,6
1880–1889	7590	255	203	52	3,4	3,1	4,9	2,8
1890–1899	8798	286	231	55	3,3	3,1	4,2	3,1
1900–1909	9574	280	240	40	2,9	2,9	3,2	2,9

Zdroje: MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matriky narozených; ¹ Kárníková, 1965: 338. Kárníková uvádí míru mrtvorozenosti v pětiletých intervalech, proto byl pro jednotlivá desetiletí dopočítán průměr a hodnoty byly převedeny z promile na procenta.

Sources: MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, parish registers of births; ¹ Kárníková, 1965: 338. Kárníková reports the stillbirth rate in five-year intervals; therefore, an average was calculated for individual decades and the values were converted from per mille to percentages.

Sociální původ nemanželských dětí

Pro kvalitativní analýzu sociálního složení rodičů a časového odstupu mezi narozením dítěte a jeho následnou legitimací byla vzhledem k vysokému počtu evidovaných nemanželských dětí zvolena časová sonda zaměřená na osmdesátá léta 19. století a nultá léta 20. století. Právě osmdesátá léta představovala dobu, kdy oděvní výroba v Prostějově výrazně posilovala svou pozici. Přibývalo krejčích, vznikaly nové podniky, rozšiřovala se výroba i v dalších průmyslových odvětvích, ale současně s tím se začaly projevovat negativní aspekty tohoto rozvoje, zejména v podobě zhoršujících se pracovních podmínek domácích dělníků. Naopak počátek 20. století lze označit za období vrcholného rozmachu prostějovského oděvního průmyslu, který byl zároveň provázen mírným zlepšením pracovních podmínek.

Matky nemanželských dětí podle statutu

Sociální a profesní složení matek jsem sledovala u zápisů, v nichž nebyl uveden otec dítěte. V období 1880 až 1889 se jednalo o 745 případů a v letech 1900 až 1909 o 747 případů.

Matky podle povolání

Prvním způsobem, jak získat bližší představu o společenském zázemí matky, bylo zkoumání uvedeného stavu či povolání samotné ženy. Mezi lety 1880 až 1889 jsem v této skupině hodnotila 103 žen, z nichž však u 90 (tj. 87,4 %) matriční zápis neobsahoval žádnou informaci o jejich osobě, ani o jejich otci. Mezi „ženy bez sociální a profesní charakteristiky“ byla v letech 1880–1889 zařazena i jedna žena s označením „cikánka“ a jedna s označením „nalezenec“. U jedné ženy se vyskytlo pojmenování, které sice něco vypovídalo o jejím sociálním postavení („podruhně“), nicméně nesdělovalo nic o její výdělečné činnosti. Vlastní zaměstnání bylo v této skupině doloženo pouze u 12 žen (11,6 %), přičemž 7 z nich působilo jako služebná a 5 se živilo nádenickou prací.

TABULKA 7. SOCIOPROFESNÍ OZNAČENÍ MATEK, U JEJICHŽ DĚTÍ NEBYL UVEDEN OTEC, V LETECH 1880–1889 A 1900–1909 V PROSTĚJOVĚ
TABLE 7. OCCUPATIONS AND SOCIAL STATUSES OF MOTHERS OF CHILDREN WITH UNKNOWN FATHERS IN PROSTĚJOV, 1880–1889 AND 1900–1909

Desetiletí	Označení	Počet	Podíl (%)
1880–1889	ženy bez sociální a profesní charakteristiky	90	87,4
	služebná	7	6,8
	nádenice	5	4,8
	podruhně	1	1,0
	celkem	103	100,0
1900–1909	ženy bez sociální a profesní charakteristiky	50	58,0
	služebná	12	14,0
	dělnice	8	9,3
	švadlena	6	7,0
	tovární dělnice	5	5,8
	herečka	2	2,3
	nádenice	1	1,2
	selka	1	1,2
	soukromnice	1	1,2
	celkem	86	100,0

Zdroje / Sources: MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matriky narozených / parish registers of births.

V období 1900–1909 jsem sledovala 86 žen, z nichž bez uvedení sociální a profesní charakteristiky bylo jen 50 (58,1 %). V této skupině se objevilo 36 profesních údajů (41,9 %), z nichž všechny alespoň částečně vypovídaly o způsobu obživy

matky. Nejčastější byla práce služebné (12 žen), dále bylo evidováno 8 dělnic, 6 švadlen a u 5 případů bylo výslovně uvedeno, že šlo o tovární dělnici.

Matky podle socioprofesionálního statutu svých otců

Pokud se u samotné rodičky nenacházelo žádné socioprofesionální označení, bylo společenské zázemí matky určováno na základě povolání jejího otce. V prvním sledovaném období (1880–1889) bylo analyzováno 642 mužů, přičemž u 473 z nich byl uveden způsob výživy. Pokud se zaměříme na tato data ještě před jejich kategorizací (tabulka 8), nejčastěji se mezi otci matek objevovali tkalci – celkem 155 osob, což odpovídá podílu 24,1 %. Druhou nejpočetnější skupinu tvořili domkáři (10,9 %), následovaní nádeníky a podruhy, jejichž zastoupení se pohybovalo okolo 9 %. Na páté příčce se objevili obuvníci (5,9 %), tedy další profese spojená s textilně-oděvním průmyslem. Následovali předměšťané (5,6 %),^[8] a poté krejčí (4,8 %) – třetí zástupci z oděvní oblasti. Celkem 25 rolníků (3,9 %) ukazuje na určitou přítomnost venkovského původu. Výraznější zastoupení měli také zedníci (2,8 %).

Ve druhém sledovaném období (1900–1909) bylo možné určit povolání u 515 mužů z 661. I tentokrát dominovali tkalci, jejichž podíl však klesl na 16,6 %. Oproti předchozímu desetiletí si domkáři a nádeníci vyměnili pořadí – nádeníci tvořili 12 % a domkáři 10,6 %. Výrazný nárůst nastal u krejčích, jejichž zastoupení se zdvojnásobilo na 10,1 %. Podobně jako v osmdesátých letech byli zastoupeni podruzi (9,1 %) a obuvníci (5,8 %). Mírně stoupl také podíl zedníků (4,5 %) a nově se mezi nejčastější označení dostali i dělníci (3,3 %). Naopak pokles zaznamenali rolníci (2,3 %) a předměšťané už netvořili ani 2 %.

Aby bylo možné posoudit, zda měl rozvoj místního textilního a oděvního průmyslu vliv na počet nemanželských dětí, bylo nutné získané údaje kategorizovat. Při excerpci matrik byla všechna povolání zaznamenávána přesně podle svého znění v zápisu. Například označení „dělník na dráze“ nebylo zjednodušeno na obecný pojem „dělník“, ale bylo ponecháno v původní podobě a až následně systematicky zařazeno do odpovídající profesní kategorie. Rozřazení povolání vychází z pokynů ke sčítání lidu z roku 1880, které třídilo obyvatele podle povolání, zaměstnání či způsobu obživy.^[9] V tabulkách 9, 12 a 13 jsou uvedeny pouze ty skupiny, v nichž bylo zaznamenáno alespoň jedno konkrétní povolání. V rámci širší kategorie „průmysl a živnosti“ byly vytvořeny podkategorie reflektující

[8] Označení „předměšťan“ nebylo v matričních záznamech blíže specifikováno, nicméně se pravděpodobně vztahovalo k obyvatelům některého z prostějovských předměstí, případně mohlo představovat přetrvávající, avšak již nepřesné označení osob žijících ve městě, které nedisponovaly plným měšťanským právem.

[9] Nařízení vydané od ministeria záležitostí vnitřních dne 6. srpna 1880 o tom, jak se má konati popisování lidu roku 1881. Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. 1880. Částka XXXVI, č. 103, 367–394.

zastoupení v oděvnictví, tkalcovství, obuvnictví a také stavebnictví, které bylo v matrikách ve značné míře zastoupeno. Podkategorie „ostatní“ sdružuje zbylé řemeslníky, dělníky a podnikatele v souladu s metodikou ministerstva vnitřních záležitostí. Poslední kategorie „nezařazeno“ obsahuje označení, která spíše odrážejí sociální postavení nežli skutečný druh obživy – například domkáře, podruhy či předměšťany. Kategorizace nebyla aplikována u matek a u otců, kteří se pouze přihlásili k otcovství, neboť počet zjištěných případů v jednotlivých skupinách byl příliš nízký a získali bychom skoro shodná data jako před kategorizací.

TABULKA 8. NEJČASTĚJŠÍ SOCIOPROFESNÍ OZNAČENÍ OTCŮ MATEK NEMANŽELSKÝCH DĚTÍ V LETECH 1880–1889 A 1900–1909 V PROSTĚJOVĚ
TABLE 8. MOST FREQUENT OCCUPATIONS AND SOCIAL STATUSES AMONG FATHERS OF MOTHERS OF ILLEGITIMATE CHILDREN IN PROSTĚJOV, 1880–1889 AND 1900–1909

Desetiletí	Označení	Počet	Podíl (%)
1880–1889	tkadlec	155	24,1
	domkář	70	10,9
	nádeník	60	9,4
	podruh	57	8,9
	obuvník	38	5,9
	předměšťan	36	5,6
	krejčí	31	4,8
	rolník	25	3,9
	zedník	18	2,8
	ostatní	152	23,7
	celkem	642	100,0
1900–1909	tkadlec	110	16,6
	nádeník	79	12,0
	domkář	70	10,6
	krejčí	67	10,1
	podruh	60	9,1
	obuvník	38	5,8
	zedník	30	4,5
	dělník	22	3,3
	rolník	15	2,3
	ostatní	170	25,7
	celkem	661	100,0

Zdroje / Sources: MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matriky narozených / parish registers of births.

TABULKA 9. KATEGORIZACE POVOLÁNÍ OTCŮ MATEK NEMANŽELSKÝCH DĚTÍ
V LETECH 1880–1889 A 1900–1909 V PROSTĚJOVĚ

TABLE 9. CATEGORISATION OF OCCUPATIONS AMONG FATHERS OF MOTHERS
OF ILLEGITIMATE CHILDREN IN PROSTĚJOV, 1880–1889 AND 1900–1909

Desetiletí	Povolání otce matky	Počet	Podíl (%)
1880–1889	skuteční úředníci	1	0,2
	učitelé	5	0,8
	herci	2	0,3
	četnictvo	8	1,2
	hospodářství polní a lesní		
	<i>vlastníci</i>	37	5,8
	<i>pracovníci</i>	9	1,4
	průmysl a živnosti		
	<i>tkalcovství</i>	166	25,9
	<i>obuvnictví</i>	38	5,9
	<i>oděvnictví</i>	36	5,6
	<i>stavebnictví</i>	39	6,1
	<i>ostatní</i>	57	8,9
	obchod	5	0,8
	doprava zboží i osob po zemi	8	1,2
	služebnictvo	2	0,3
	nádeníci	60	9,3
	nezařazeno	169	26,3
	celkem	642	100,0
1900–1909	skuteční úředníci	5	0,8
	učitelé	3	0,4
	herci	2	0,3
	nižší osoby zdravotní	2	0,3
	skuteční sluhové	1	0,2
	četnictvo	1	0,2
	hospodářství polní a lesní		
	<i>vlastníci</i>	24	3,6
	<i>pracovníci</i>	3	0,4
	průmysl a živnosti		
	<i>tkalcovství</i>	112	16,9
	<i>oděvnictví</i>	68	10,3
	<i>obuvnictví</i>	39	5,9
	<i>stavebnictví</i>	58	8,8
	<i>ostatní</i>	88	13,3
	hornictví a hutnictví	9	1,4
	obchod	6	0,9
	doprava zboží i osob po zemi	4	0,6
	ústavy výchovatecké a vyučovací	3	0,45
	nádeníci	79	12,0
	služebnictvo	8	1,2
	nezařazeno	146	22,1
	celkem	661	100,0

Zdroje / Sources: MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matriky narozených / parish registers of births.

V prvním sledovaném období bylo analyzováno celkem 642 socioprofesionálních stavů, shrnutých v tabulce 9. U jedné čtvrtiny případů (26,3 %) nebylo možné přiřadit žádnou profesní kategorii. Bez započítání podkategorií byly záznamy rozděleny do 11 hlavních skupin. Nejpoměrněji byla zastoupena kategorie „průmysl a živnosti“, která dohromady tvořila 52,3 %. Při zohlednění podrobnějšího dělení vychází jako nejvýraznější obor tkalcovství, které souhrnně s tkalcovskými mistry, pomocníky a samotnými tkalci představovalo 25,9 %. Počet nádeníků se kategorizací nezměnil a jejich podíl zůstal na úrovni 9,3 %. Skupina „ostatní“ zaujímá 8,9 % a zahrnuje různá nezmíněná průmyslová a řemeslná odvětví, například dřevozpracující a kovozpracující řemesla, mlynářství, ale také drobné živnostníky, mezi něž patřili hostinští, holiči nebo podnikatelé. Obor stavebnictví (6,1 %) mírně převýšil obuvnictví (5,9 %) i oděvnictví (5,6 %). S polním a lesním hospodářstvím bylo spojeno 7,2 % případů. Více než jedno procento připadlo na četnictvo (1,2 %) a dopravu zboží a osob po zemi (1,2 %). Mezi ostatní zaznamenané profese patřili úředníci, učitelé, herci, obchodníci a služebnictvo. Pokud se zaměříme na celkový podíl řemeslnických pomocníků a tovaryšů, zjistíme, že také tvořili pouze 1,2 % ze všech uvedených případů.

Na počátku 20. století nebylo možné kategorizovat 22,1 % z celkových 661 označení. Zastoupeno bylo celkem 14 hlavních kategorií. „Průmysl a živnosti“ v tomto období tvořily 55,2 % všech záznamů, přičemž podíl jednotlivých oborů byl následující: tkalcovství 16,9 %, oděvnictví 10,3 %, stavebnictví 8,8 %, obuvnictví 5,9 % a ostatní profese v této kategorii činily 13,3 %. Podíl tkalcovství v porovnání s předchozí dekadou poklesl o 9 %, zatímco zastoupení oděvnictví vzrostlo o téměř 5 %. Růst zaznamenalo také stavebnictví a kategorie „ostatní“, zatímco podíl obuvnictví zůstal stabilní. Nádeníci si nadále udrželi podíl okolo 12 %, stejně jako před kategorizací. Lehce poklesl podíl zemědělských a lesních profesí, a to na 4,1 %, což představuje snížení o 3 % ve srovnání s předchozím obdobím. Mezi skupiny, jejichž zastoupení přesáhlo 1 %, patří nově zastoupené hornictví a hutnictví a také služebnictvo. Kromě toho se v této dekádě objevily nové kategorie jako „nižší osoby zdravotní“, „skuteční sluhové“ a „ústavy výchovné a vyučovací“. Z řad řemeslnických pomocníků a tovaryšů byla zaznamenána jen jedna osoba.

Otcové nemanželských dětí

Pro první sledované období osmdesátých let bylo analyzováno 275 zápisů. Z toho 31,6 % představovali otcové, kteří se k dítěti přihlásili, ale s matkou neuzavřeli sňatek, a zbývajících 68,4 % tvořili muži, kteří dítě následně legitovali. Jak ukazuje tabulka 4, na počátku 20. století známe otce u 39 % dětí, což je o 12 procentních bodů více než u dětí narozených v dekádě 1880–1889. Zároveň již bylo velmi vzácné, že by se otec k dítěti přihlásil, ale později jej nelegitoval, jelikož z celkových 474 analyzovaných případů došlo k legimitaci v 97,7 %.

Přihlášení k otcovství

Následující část analýzy se zaměřuje na otce nemanželských dětí, které následně nebyly legitimovány. V období osmdesátých let bylo zaznamenáno 87 takových mužů, přičemž pouze v jednom případě (označení „měšťan“) nebylo možné určit pracovní zařazení. Nejpočetněji bylo zastoupeno určení „krejčí“, které představovalo 21,8 % této skupiny. Dále následovali tkalci (18,4 %), obuvníci (13,8 %) a nádeníci (10,3 %). Zbývající profesní označení se objevovala spíše výjimečně. Textilní, oděvní a obuvnická povolání jsou v tomto vzorku zastoupena 50 jedinci, což odpovídá podílu 67,8 %.

TABULKA 10. SOCIOPROFESNÍ OZNAČENÍ MUŽŮ, KTERÍ SE PŘIHLÁSILI K OTCOVSTVÍ DĚTÍ NAROZENÝCH V LETECH 1880–1889 A 1900–1909 V PROSTĚJOVĚ
TABLE 10. OCCUPATIONS AND SOCIAL STATUSES OF MEN WHO ACKNOWLEDGED PATERNITY OF CHILDREN BORN IN PROSTĚJOV IN 1880–1889 AND 1900–1909

Období	Označení	Počet	Podíl (%)
1880–1889	krejčí	19	21,8
	tkadlec	16	18,4
	obuvník	12	13,8
	nádeník	9	10,3
	stolař	3	3,5
	herec	2	2,3
	pomocník kominický	2	2,3
	zedník	2	2,3
	zámečník	2	2,3
	číšník	2	2,3
	kominář	2	2,3
	ostatní	16	18,4
	celkem	87	100,0
1900–1909	pekařský pomocník	2	18,2
	dělník	2	18,2
	bednář	1	9,1
	kolářský mistr	1	9,1
	krejčí	1	9,1
	poštmistr	1	9,1
	soustružnický pomocník	1	9,1
	stolař	1	9,1
	strojní zámečník	1	9,1
	celkem	11	100,0

Zdroje / Sources: MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matriky narozených / parish registers of births.

V letech 1900–1909 jsem se setkala pouze s 11 zápisy nelegitimních dětí se známým otcem, z nichž pouze u pekařských pomocníků a dělníků pozorujeme více než jeden příklad. Jejich konkrétní výčet v tabulce 10 může být zajímavý z hlediska rozmanitosti, avšak nelze z něj mnoho vyvodit.

Pozdější legitimace

U otců, kteří své potomky následně legitimovali, bylo nalezeno méně případů v osmdesátých letech. Celkem bylo v této době zaznamenáno 188 zápisů, přičemž u 182 z nich bylo uvedeno povolání otce. Nejčastější socioprofesionální charakteristiky shrnuje tabulka 11. Nejvýrazněji byli opět zastoupeni krejčí, kteří se podíleli 31,9 % na všech pozdějších legitimacích. Přibližně o polovinu nižší podíl tvořili tkalci (15,4 %) a podíl obuvníků převyšoval jednu desetinu (11,2 %). Dále bylo evidováno 12 nádeníků (6,4 %), 6 stolařů (3,2 %) a po 2,1 % připadlo na dělníky a řezníky.

V letech 1900–1909 dochází k prudkému nárůstu počtu následných legitimací. Celkem bylo zaznamenáno 463 případů, přičemž u 456 z nich byla dostupná informace o zaměstnání otce. I nadále zůstávají krejčí nejčastěji zastoupenou profesí mezi muži, kteří dodatečně legitimovali své děti, jejich podíl však klesl na 26,6 %. Obuvníci zůstali na podobné úrovni jako v předchozí dekádě (11,4 %). Ostatní povolání pak dosahovala nižší četnosti. Zastoupení dělníků vzrostlo na 4,8 %, zatímco nádeníků kleslo na 4,1 %. Podíl stolařů mírně stoupl na 3,7 %. Nově se mezi častější profese zařadili pracovníci těžkého průmyslu, zejména strojníci (3 %) a slévači (2,8 %). Výrazný je pokles podílu tkalců – z původních 15,4 % na 3 %, což představuje pokles o více než 12 procentních bodů. Tento vývoj pravděpodobně souvisí s úbytkem tkalcovských řemeslníků v Prostějově.

Kategorizace povolání byla provedena jak u celkového souboru otců nemanželských dětí, tak i u podskupin „přihlášení k otcovství“ a „pozdější legitimace“ a její výsledky jsou obsaženy v tabulkách 12 (1880–1889) a 13 (1900–1909). Nejvyšší podíl v osmdesátých letech představovali otcové zaměstnaní v oděvním průmyslu – celkem 29,5 %, přičemž z této skupiny přibližně tři čtvrtiny později uzavřely sňatek s matkou dítěte. Významnou část tvořili také tkalci (18,5 %) a pracovníci v ostatních průmyslových oborech a živnostech (17,8 %). Obuvníci tvořili 12,4 % a nádeníci 8 %. U těchto čtyř kategorií přibližně polovina otců své dítě později legitimovala. Na rozdíl od povolání otců matek zde bylo zaznamenáno výrazně méně případů ze stavebnictví (3,6 %) a polního a lesního hospodářství – se zemědělským prostředím bylo spojeno pouze necelé procento mužů. Celkově tvořili otcové z oděvnictví, tkalcovství a obuvnictví 60,4 % všech případů. Podíl řemeslnických pomocníků a tovaryšů v tomto období činil 6,5 %, což naznačuje jejich spíše okrajový vliv na míru illegitimity.

TABULKA 11. SOCIOPROFESNÍ OZNAČENÍ OTCŮ, KTEŘÍ POZDĚJI LEGITIMOVALI SVÉHO POTOMKA NAROZENÉHO V LETECH 1880–1889 A 1900–1909 V PROSTĚJOVĚ

TABLE 11. OCCUPATIONS AND SOCIAL STATUSES OF MEN WHO SUBSEQUENTLY LEGITIMIZED THEIR CHILDREN BORN IN PROSTĚJOV IN 1880–1889 AND 1900–1909

Desetiletí	Označení	Počet	Podíl (%)
1880–1889	krejčí	60	31,9
	tkadlec	29	15,4
	obuvník	21	11,2
	nádeník	12	6,4
	stolař	6	3,2
	dělník	4	2,1
	řezník	4	2,1
	ostatní	52	27,7
	celkem	188	100,0
1900–1909	krejčí	123	26,6
	obuvník	53	11,4
	dělník	22	4,8
	nádeník	19	4,1
	stolař	17	3,7
	strojník	14	3,0
	tkadlec	14	3,0
	slevač	13	2,8
	zedník	11	2,4
	ostatní	177	38,2
	celkem	463	100,0

Zdroje / Sources: MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matriky narozených / parish registers of births.

Stejně jako v osmdesátých letech byli na začátku 20. století mezi otci nemanželských dětí nejčastěji zastoupeni pracovníci v oděvnictví (28,5 %). Výrazný nárůst (o více než 10 procentních bodů) zaznamenala kategorie ostatních průmyslových odvětví a živností, která dosáhla téměř stejného zastoupení – 28,3 %. Obuvníci tvořili stabilní podíl 12 %, zatímco stavební profese vzrostly na 9,1 %, což oproti minulé dekádě představuje nárůst o 5,5 procentního bodu. Jak už bylo zmíněno v předchozí podkapitole, tkalci se propadli z 18,5 % na 3,4 %. Celkový podíl otců zaměstnaných v oděvnictví, tkalcovství a obuvnictví tak klesl na 43,9 %. Podíl pomocných dělníků a tovaryšů činil 8 %, což je mírný nárůst

oproti předchozímu období, ale stále nedosahuje hodnot svědčících o zásadním vlivu na mimomanželskou plodnost. V této pozdější dekádě bylo zaznamenáno 98 různých profesních označení (oproti 54 v osmdesátých letech), což svědčí o rostoucí profesní diverzitě a pravděpodobně i o širším spektru rozvíjejících se průmyslových odvětví ve městě. Nově se zde objevila například kategorie hornictví a hutnictví, která ve starším období chyběla.

TABULKA 12. POVOLÁNÍ OTCŮ DĚTÍ NAROZENÝCH MIMO MANŽELSTVÍ
V LETECH 1880–1889 V PROSTĚJOVĚ
TABLE 12. OCCUPATIONS AMONG FATHERS OF CHILDREN BORN OUT
OF WEDLOCK IN PROSTĚJOV BETWEEN 1880–1889

Kategorie povolání	Celkem	%	Z toho PO	%	Z toho PL	%
Skuteční úředníci	1	0,4	1	0,4	–	–
Osoby vojen. službu konající	2	0,7	1	0,4	1	0,4
Herci	4	1,5	2	0,7	2	0,7
Advokáti	1	0,4	–	–	1	0,4
Četnictvo	2	0,7	–	–	2	0,7
Hospodářství polní a lesní						
<i>Vlastníci</i>	1	0,4	1	0,4	–	–
<i>Pracovníci</i>	1	0,4	–	–	1	0,4
Průmysl a živnosti						
<i>Oděvnictví</i>	81	29,5	21	7,6	60	21,8
<i>Tkalcovství</i>	51	18,5	17	6,2	34	12,4
<i>Obuvnictví</i>	34	12,4	12	4,4	22	8,0
<i>Stavebnictví</i>	10	3,6	4	1,5	6	2,2
<i>Ostatní</i>	49	17,8	17	6,2	32	11,6
Obchod	1	0,4	–	–	1	0,4
Doprava zboží i osob po zemi	3	1,1	1	0,4	2	0,7
Služebnictvo	5	1,8	–	–	5	1,8
Nádeníci	22	8,0	9	3,3	13	4,7
Nezařazeno	7	2,5	1	0,4	6	2,2
Celkem	275	100	87	31,6	188	68,4

Poznámka: PO – přihlášení k otcovství, PL – pozdější legitimace.

Note: PO – acknowledged paternity, PL – subsequent legitimisation.

Zdroje / Sources: MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matriky narozených / parish registers of births.

TABULKA 13. POVOLÁNÍ OTCŮ DĚTÍ NAROZENÝCH MIMO MANŽELSTVÍ
V LETECH 1900–1909

TABLE 13. OCCUPATIONS AMONG FATHERS OF CHILDREN BORN OUT
OF WEDLOCK IN PROSTĚJOV BETWEEN 1900–1909

Kategorie povolání	Celkem	%	Z toho PO	%	Z toho PL	%
Skuteční úředníci	2	0,4	–	–	2	0,4
Osoby vojen. službu konající	4	0,8	–	–	4	0,8
Učitelé	2	0,4	–	–	2	0,4
Advokáti	1	0,2	–	–	1	0,2
Vyšší osoby zdravotní	1	0,2	–	–	1	0,2
Nižší osoby zdravotní	1	0,2	–	–	1	0,2
Četnictvo	3	0,6	–	–	3	0,6
Hospodářství polní a lesní						
<i>Vlastníci</i>	6	1,3	–	–	6	1,3
<i>Pracovníci</i>	1	0,2	–	–	1	0,2
Průmysl a živnosti						
<i>Oděvnictví</i>	135	28,5	1	0,2	134	28,3
<i>Obuvnictví</i>	57	12,0	–	–	57	12,0
<i>Tkalcovství</i>	16	3,4	–	–	16	3,4
<i>Stavebnictví</i>	43	9,1	–	–	43	9,1
<i>Ostatní</i>	134	28,3	9	1,9	125	26,4
Hornictví a hutnictví	14	3,0	–	–	14	3,0
Obchod	7	1,5	–	–	7	1,5
Doprava zboží i osob po zemi	14	3,0	1	0,2	13	2,7
Penzisté	1	0,2	–	–	1	0,2
Služebnictvo	6	1,3	–	–	6	1,3
Nádeníci	19	4,0	–	–	19	4,0
Nezařazeno	7	1,5	–	–	7	1,5
Celkem	474	100	11	2,3	463	97,7

Poznámka: PO – přihlášení k otcovství, PL – pozdější legitimace.

Note: PO – acknowledged paternity, PL – subsequent legitimization.

Zdroje / Sources: MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matriky narozených / parish registers of births.

Časové odstupy mezi narozením dítěte a jeho pozdější legitimací

V rámci analýzy následných legitimací jsem se kromě četnosti zaměřila i na dobu mezi narozením dítěte a sňatkem jeho rodičů (tabulka 14). V případech, kdy k legitimaci došlo až po více než pěti letech, bylo (pokud to zápis umožňoval) dodatečně nahlíženo do matriky oddaných,^[10] aby bylo možné ověřit, zda jméno otce uvedené při narození odpovídá jménu muže, který následně uzavřel sňatek s matkou dítěte.

V letech 1880–1889 bylo nejvíce dětí legitimováno do jednoho roku od narození (36,7 %), nejčastěji mezi šestým a dvanáctým měsícem (18,1 %). Ve čtyřech případech došlo k legitimaci již během prvního měsíce. V rozmezí jednoho až dvou let bylo legitimováno 16,5 % dětí, dalších 12,2 % mezi druhým a třetím rokem. Podobný podíl představovaly i legitimace uskutečněné mezi třetím a pátým rokem života dítěte. U 10,6 % případů došlo ke sňatku až po více než pěti letech. U dvaceti dětí (rovněž 10,6 %) však nebylo možné časový odstup zjistit, neboť chyběl údaj o datu sňatku či odkaz na příslušnou matriku.

TABULKA 14. DOBA UPLYNULÁ MEZI NAROZENÍM DÍTĚTE A SŇATKEM RODIČŮ V LETECH 1880–1889 A 1900–1909 V PROSTĚJOVĚ

TABLE 14. TIME INTERVALS BETWEEN THE BIRTH AND PARENTS' MARRIAGE IN PROSTĚJOV, 1880–1889 AND 1900–1909

1880–1889			1900–1909		
Doba uplynulá mezi porodem a sňatkem	Počet	Podíl (%)	Doba uplynulá mezi porodem a sňatkem	Počet	Podíl (%)
do 1 roku	69	36,70	do 1 roku	154	33,26
<i>do 1 měsíce</i>	4	2,13	<i>do 1 měsíce</i>	9	1,94
<i>1 až 3 měsíce</i>	10	5,32	<i>1 až 3 měsíce</i>	25	5,40
<i>3 až 6 měsíců</i>	21	11,17	<i>3 až 6 měsíců</i>	46	9,94
<i>půl roku až 1 rok</i>	34	18,08	<i>půl roku až 1 rok</i>	74	15,98
1 rok až 2 roky	31	16,49	1 rok až 2 roky	123	26,57
2 roky až 3 roky	23	12,23	2 roky až 3 roky	65	14,04
3 roky až 5 let	25	13,30	3 roky až 5 let	84	18,14
5 a více let	20	10,64	5 a více let	37	7,99
neuvedeno	20	10,64	neuvedeno	–	–
Celkem	188	100,0	Celkem	463	100,0

Zdroje / Sources: MZA v Brně, u sv. Kříže Prostějov, matriky narozených / parish registers of births.

[10] MZA v Brně, římskokatolická farnost u sv. Kříže Prostějov, matrika oddaných, 1876–1889, kn. 9546, sv. VIII; 1889–1898, kn. 9547, sv. IV.

Na počátku 20. století už bylo datum legitimace uvedeno u všech zaznamenaných případů. Nejvíce sňatků (33,2 %) bylo opět uzavřeno do jednoho roku po narození dítěte, přičemž nejčastěji se také jednalo o období mezi šestým měsícem a jedním rokem (16 %). Výrazný nárůst zaznamenáváme v kategorii legitimací mezi jedním a dvěma lety – jejich podíl vzrostl o 10 procentních bodů. Mírně se zvýšil i podíl případů s odstupem dvou až tří let (14 %) a o 5 procentních bodů narostl podíl legitimací uskutečněných mezi třetím a pátým rokem (18,1 %). Podíl dětí legitimovaných po více než pěti letech klesl na 8 %. V období 1900–1909 sice došlo k mírnému poklesu legitimací uskutečněných do jednoho roku, avšak téměř tři čtvrtiny dětí byly legitimovány do tří let od narození a přes 90 % do pěti let. Naproti tomu v osmdesátých letech činil podíl legitimací do tří let 65,4 % a do pěti let jen o něco více než tři čtvrtiny.

Závěr

Cílem studie bylo sledovat vývoj ilegitimy v Prostějově v druhé polovině 19. století a zhodnotit, do jaké míry jej mohl ovlivnit místní oděvní průmysl. Analýza byla provedena na základě 17 matričních knih narozených a zaměřovala se jak na celkové počty nemanželských dětí, tak na uvedení otců v zápisech, socioprofesionální charakteristiky rodičů a četnost a rychlost legitimací dětí. Výraznější rozvoj oděvní výroby v Prostějově započal v šedesátých letech 19. století a postupně nabýval na intenzitě až do počátku 20. století, kdy dosáhl svého vrcholu. Od sedmdesátých let ve městě přibývalo oděvních podniků, rostl počet konfekcionářů a postupně se rozvíjela i další průmyslová odvětví, byť v menším rozsahu. Se zvyšující se výrobou se však údajně zhoršovaly životní podmínky dělníků, přičemž k určitému zlepšení došlo až na počátku nového století.

Období 1850 až 1909

Vývoj podílu nemanželských narození v Prostějově v letech 1850 až 1909 nelze jednoznačně popsat jako rostoucí nebo klesající. Ačkoli by se na první pohled mohlo zdát, že tento podíl postupně mírně klesal, celkový trend není zcela plynulý a data vykazují pár výrazných výkyvů. Nejvyšší hodnoty (17,2 %) se objevují hned v prvním sledovaném desetiletí, což je přibližně o tři procentní body více než činil tehdejší průměr v rámci českých zemí. To zřejmě souvisí s obecně rostoucí mírou nemanželské plodnosti, která byla v českých zemích patrná už od počátku 19. století. V Prostějově se oděvní průmysl rozvíjel ve větší míře až v šedesátých letech, což mohlo přispět k prvnímu zaznamenanému snížení nemanželské plodnosti. Výraznější pokles nastal v sedmdesátých letech 19. století, kdy se podíl nemanželských narození v Prostějově dokonce dostal pod celozemský průměr. Zároveň s poklesem ilegitimy rostl podíl později legitimovaných dětí. Nově vznikající podniky – oděvní firmy, strojírna zemědělských strojů nebo sladovny – v té době možná poskytly obyvatelům města stabilnější obživu, a tím

i příznivější podmínky pro uzavírání sňatků. V následujících dvou desetiletích se podíl nemanželských narození opět mírně zvýšil, aby kolem roku 1900 znovu poklesl, což odpovídá i celkovému trendu v českých zemích, s tím že v Prostějově jsou hodnoty opět vyšší. Takový vývoj by mohl souviset s rostoucí výrobní aktivitou a vyšší koncentrací obyvatel ve městě. V rámci interpretace dat bylo také zváženo, zdali se do nárůstu v osmdesátých a devadesátých letech mohla promítnout hospodářská krize, která započala už rokem 1873. Dle sekundární literatury však hospodářská krize postihla pouze prostějovské tkalce a navíc, jak už bylo řečeno, sedmdesátá léta vykazují nejnižší míru ilegality. Zároveň je také pozoruhodné, že na počátku 20. století, kdy průmyslová činnost vrcholila, podíl nemanželských narození klesl. To může naznačovat buď počínající vědomé omezování plodnosti i v nižších společenských vrstvách, nebo že rozsáhlá výroba poskytovala dostatečné materiální zaopatření. Pro potvrzení této hypotézy by bylo nezbytné sledovat i další demografické ukazatele, především vývoj míry sňatečnosti.

Zřejmé však je, že podíl nemanželských narození v Prostějově byl po většinu sledovaného období vyšší než celozemský průměr. V porovnání s různými lokalitami českých zemí zaujímá Prostějov spíše střední pozici – podíl nemanželských narození byl vyšší než ve venkovských oblastech, jako je Polička nebo Ločenice, ale nižší než v oblastech s výrazným podílem německého obyvatelstva, jako jsou Žitenice nebo Ústí nad Labem. Tento kontrast ukazuje, že při zkoumání nemanželské plodnosti je třeba brát v úvahu nejen hospodářské podmínky, ale i regionální, etnické a náboženské odlišnosti.

Významným ukazatelem je také množství uvedených otců u nemanželských dětí. Po celé sledované období převažovaly případy, kdy otec v matričním záznamu vůbec nefiguroval. Nejvyšší podíl těchto záznamů připadá na osmdesátá léta 19. století, kdy dosahoval 76,1 %. Na druhé straně však postupně narůstal podíl dětí, které po narození byly legitimovány sňatkem svých rodičů. Nejvýrazněji se tento trend projevil v posledním desetiletí sledovaného období. Tento vývoj může naznačovat zvýšení životní úrovně dělnických vrstev, pro něž se tak zlepšila dostupnost sňatku. Nelze však vyloučit ani vliv důslednější evidence ze strany matrikářů.

Srovnání období 1880 až 1889 a 1900 až 1909

Analýza sociálního původu, respektive způsobu obživy matek nemanželských dětí ukázala, že jen malé procento z nich mělo v matričních záznamech uvedeno konkrétní povolání. Pokud takové označení existovalo, šlo nejčastěji o služebné, dělnice či švadleny. Zajímavé je, že na počátku 20. století se u této skupiny začalo objevovat více profesních označení, což znamená, že více matek nemanželských dětí vykonávalo samostatnou výdělečnou činnost.

Podrobnější přehled nabízí údaje o profesích otců těchto žen. Nejčastěji se jednalo o osoby živící se tkalcovským řemeslem, námezdní dělníky nebo muže

zaměstnané v oděvním, obuvnickém a stavebním průmyslu. Ukazuje se tak, že matky nemanželských dětí často pocházely z prostředí dělnických rodin. Při srovnání dvou sledovaných období je navíc patrné, že zatímco dříve bylo tkalcovství výrazně rozšířené, v pozdějších letech ustupovalo jiným řemeslům.

Podobné profesní zázemí měli i otcové nemanželských dětí, kteří byli uvedeni v matrikách. V osmdesátých letech mezi nimi převažovali krejčí, tkalci a obuvníci. Naopak na počátku 20. století výrazně klesl podíl tkalců a vzrostlo zastoupení osob zaměstnaných ve stavebnictví, hutnictví a dalších průmyslových odvětvích. Tento vývoj může naznačovat částečnou proměnu místní ekonomiky, celkový růst města a rozšíření profesního spektra, což může zároveň odrážet širší dobové tendence v rámci proměny pracovního trhu. Tyto domněnky nicméně nelze potvrdit bez znalosti tehdejší skladby obyvatelstva podle povolání. Data získaná analýzou socioprofesioního složení každopádně potvrzují, že mezi rodiči nemanželských dětí převažovalo oděvní a textilní dělnictvo.

Za pozornost také stojí vývoj následných legitimací. Zatímco v osmdesátých letech 19. století bychom se setkali s větším podílem dětí, které byly legitimovány do jednoho roku od narození, na přelomu století vzrostl celkový podíl dětí, jež byly legitimovány do pěti let věku. Tento posun může být důsledkem změn v dostupnosti sňatku, avšak opět se jednoduše může jednat o lepší evidenci matričních záznamů.

Do budoucna by mohla být přínosná analýza profesní struktury obyvatelstva Prostějova. Jak totiž ukázala výsledná data, mezi otci matek a otci nemanželských dětí se v osmdesátých letech často objevovali tkalci, což je v rozporu s tvrzeními sekundární literatury, podle níž se tkalcovství v Prostějově nevzpamatovalo po hospodářské krizi roku 1873. Podrobnější znalost profesního složení by tak mohla pomoci objasnit, zda se mezi sociálně znevýhodněnými tkalci mohla vyskytovat vyšší míra nemanželské plodnosti.

V závěru se tak můžeme přiklonit k výchozímu předpokladu, že oděvní průmysl v Prostějově pravděpodobně přispíval ke zvýšení míry ilegitimity, ačkoli ne v takové míře, jaká byla typická pro textilní oblasti s mechanizovanou tovární výrobou. Tento vliv přitom nemusel být nutně přímý. Pravděpodobně stačilo, že místní výroba díky vysoké poptávce nabízela značné množství pracovních míst, což ve městě mohlo vést ke koncentraci dělníků a osob z nižších sociálních vrstev. Přesnější představu by poskytlo rozšíření výzkumu o další demografické charakteristiky, například sňatkový věk, míru definitivního celibátu či celkovou míru sňatečnosti. Vzhledem ke specifickému charakteru prostějovského průmyslu by však byla podnětná i komplexní analýza celkového demografického rázu obyvatelstva, která by tak poskytla hlubší vhled do tehdejších populačních poměrů.

References

Primary sources

Moravský zemský archiv v Brně,

Sbírka matrik, římskokatolická farnost u sv. Kříže Prostějov:

matrika narozených, 1847–1854, kn. 9512, sv. XVIII.

matrika narozených, 1854–1860, kn. 9513, sv. XIX.

matrika narozených, 1860–1867, kn. 9514, sv. XX.

matrika narozených, 1867–1870, kn. 9515, sv. XXI.

matrika narozených, 1871–1875, kn. 9516, sv. XXII.

matrika narozených, 1875–1878, kn. 9517, sv. XXIII.

matrika narozených, 1878–1881, kn. 9518, sv. XXIV.

matrika narozených, 1881–1885, kn. 9519, sv. XXV.

matrika narozených, 1885–1888, kn. 9520, sv. XXVI.

matrika narozených, 1888–1892, kn. 9521, sv. XXVII.

matrika narozených, 1892–1896, kn. 9522, sv. XXVIII.

matrika narozených, 1896–1900, kn. 9523, sv. XXIX.

matrika narozených, 1900–1902, kn. 9524, sv. XXX.

matrika narozených, 1902–1904, kn. 9525, sv. XXXI.

matrika narozených, 1904–1905, kn. 9526, sv. XXXII.

matrika narozených, 1905–1907, kn. 9527, sv. XXXIII.

matrika narozených, 1908–1911, kn. 9528, sv. XXXIV.

matrika oddaných, 1876–1889, kn. 9546, sv. VIII.

matrika oddaných, 1889–1898, kn. 9547, sv. IV.

Nařízení vydané od ministeria záležitostí vnitřních dne 6. srpna 1880 o tom, jak se má konati popisování lidu roku 1881. Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. 1880. Částka XXXVI, č. 103, 367–394.

Secondary sources

Bartoš, J. aj. 1999. *Prostějov – dějiny města II*. Prostějov: Město Prostějov.

Dušková, S. 2000. Demografický vývoj Ústí nad Labem v 19. století. *Historická demografie*, 24, 109–162.

Dvořáčková–Malá, D. aj. 2019. *Děti a dětství: od středověku na práh osvícenství*. Praha: NLN.

Fialová, L. a kol. 1998. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá Fronta.

Fialová, L. 2007. Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v českých zemích od 18. století. *Demografie*, 49 (4), 230–242.

Horská, P. 1970. *Kapitalistická industrializace a středoevropská společnost: příspěvek ke studiu formování tzv. průmyslové společnosti*. Praha: Academia.

Horská, P. 1971. K otázce sociálně diferenciacní historické demografie. *Československý časopis historický*, 19 (2), 263–269.

Horská, P. 1980. K otázce vlivu nemanželských porodů na vývoj plodnosti z hlediska historické demografie. *Demografie*, 22 (4), 343–350.

Horský, J. – Seligová, M. 1997. *Rodina našich předků. Knižnice dějin a současnosti*, sv. 2. Praha: NLN.

- Chadimová, E. 2016. Nemanželské děti v Poličce ve druhé polovině 19. století. *Historická demografie*, 40 (2), 199–225.
- Jirásková, Š. 2012. Vývoj obyvatelstva farnosti Zdechovice v letech 1790–1899. *Historická demografie*, 36 (1), 65–113.
- Kaloušková, V. 2006. Demografický vývoj farnosti Lochenice v letech 1784–1900. *Historická demografie*, 30, 67–144.
- Kárníková, L. 1965. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. Praha: Československá akademie věd.
- Kladiwa, P. 2022. Německé obecné školství v Perkově Prostějově. *Historica Olomucensia*, 63, 79–107.
- Kuča, K. 2004. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 6: Pro – Sto*. Praha: Nakladatelství Libri.
- Laslett, P. – Oosterveen, K. – M. Smith, R. (eds.). 1980. *Bastardy and its Comparative History: Studies in the History of Illegitimacy and Marital Nonconformism in Britain, France, Germany, Sweden, North America, Jamaica and Japan*. London: Arnold. Studies in social and demographic history.
- Laslett, P. 1977. *Family Life and Illicit Love in Earlier Generations: Essays in Historical Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lenderová, M. (ed.). 2021. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada – Dětství*. Praha: Paseka.
- Lenderová, M. – Rydl, K. 2006. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka.
- Lenderová, M. 2016. *K hrůchu i k modlitbě: žena v devatenáctém století*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Lenderová, M. 2020. *Ženy s kufříkem a nadějí: porodní báby a asistentky v českých zemích od poloviny 19. do poloviny 20. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Marek, P. 1981. K ekonomickému profilu Prostějova v letech 1890–1915. *Časopis Matice moravské*, 100 (3–4), 246–254.
- Martínek, Z. 2000. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska. sv. 3: Řemeslná, domácí a manufakturní výroba a obchod v Čechách v letech 1752–1756*. Praha: Etnologický Ústav Akademie věd České republiky.
- Mitterauer, M. 1983. *Ledige Mütter: zur Geschichte illegitimer Geburten in Europa*. München: C. H. Beck.
- Růžková, J. aj. 2006. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*, 1. díl. Praha: Český statistický úřad.
- Sekera, V. (ed.). 1978. *Obyvatelstvo v českých zemích v letech 1754 až 1918, Díl I. 1754–1865; Díl II. 1866–1918*. Praha: Český statistický úřad.
- Shorter, E. 1971. Illegitimacy, Sexual Revolution, and Social Change in Modern Europe. *The Journal of Interdisciplinary History*, 2 (2), 237–272.
- Shorter, E. 1976. *The Making of the Modern Family*. London: Collins.
- Sirotčinec a nemocnice. Hlasy z Hané. Prosinec 1903, č. 142.
- Sommer, K. – Gímeš, E. 1970. *K dějinám oděvního průmyslu na Prostějovsku*. Prostějov: Oděvní průmysl v Prostějově.
- Tinková, D. 2003. Illegitimita a „nová ekonomie života“ v osvětské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti. *Historická demografie*, 27, 133–172.

- Vaňková, M. 2006. Demografický vývoj Žitenic v 19. století. *Historická demografie*, 30, 145–194.
- Velková, A. 2003. Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In Jiránek, T. – Kubeš, J. (eds.), *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále, Pardubice, 4. až 5. dubna 2002*. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- Velková, A. 2015. Demografický vývoj Českých zemí. In Pánek, J. (ed.), *Akademická encyklopedie českých dějin. Sv. 4, D–G (dadaismus – gymnázium)*. Praha: Historický ústav, 98–110.